

Vaiko statusas Rytų Lietuvoje geležies amžiuje

Laurynas Kurila

IVADAS

Vaikai yra kiekvienos visuomenės dalis, nors ne visur ir ne visuomet tokiais vienodai pripažįstami. Vaikų socialiniai vaidmenys tiek moderniaame, tiek senovės pasaulyje buvo labai įvairūs. Jie priklauso nuo visuomenės mentaliteto, kultūros, ekonominio pagrindo, demografinės situacijos. Savo ruožtu, vaikų padėtis, požiūris į juos yra socialinės organizacijos ir vertybių sistemos indikatorius. Praeities visuomenių tyrinėjimams vaikai yra ne mažiau svarbūs negu kiti socialiniai sluoksniai. Bet kurios visuomenės socialinės organizacijos tyrimas negali būti išsamus palikęs nuošalyje vaikus.

Nors pastaruoju metu archeologinėje literatūroje didėja susidomėjimas vaikais ir vaikyste praeities visuomenėse (Sofaer Derevenski, 2000; Kamp, 2001; Baxter, 2005), ši tema tebėra palyginti menkai tyrinėta. Vaikai nėra aktyvūs istorinių procesų dalyviai. Jie nepalieka ryškių pėdsakų istorijos šaltiniuose ar archeologui prieinamose materialinės kultūros liekanose. Vien iš archeologinės medžiagos pažįstamos visuomenėse vaikai apskritai yra sunkiai pastebimi, jų reikšmė ekonominiame ir socialiniame gyvenime sunkiai įvertinama. Tai – savotiška spraga, būdinga daugelio praeities visuomenių pažinimui. Vaikystės samprata archeologijoje tebėra paremta ne konkrečiais tyrimais, o daugiau teoriniais modeliais ar nekritišku dabarties realijų perkėlimu į praeitį. Tą patį galima pasakyti ir apie geležies amžiaus Lietuvą. Nors daryta nemažai archeologinių tyrinėjimų, žinios apie to meto vaikus tebėra ne ką išsamesnės, negu elementarus jų buvimo fakto konstatavimas. Šiame darbe apžvelgiama vaikų padėtis geležies amžiaus lietuvių gentyje, arba kitaip – Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje. Tyrimas paremtas laidojimo paminklų duomenimis.

Laidojimo vietos yra reikšmingiausia socialinių santykių tyrinėjimams archeologinių paminklų kategorija. Tyrinėjant vaikų visuomeninę padėtį, dažnai tai yra apskritai vienintelis informatyvus šaltinis. Dėl laidojimo paminklų, kaip socialinių santykių indikatorius, reikšmės

šiuolaikinėje archeologijoje neabejojama. Tiesa, socialinės organizacijos ir laidojimo papročių ryšio pobūdis suvokiamas įvairiai: nuo tiesioginio atspindžio (Saxe, 1970; Binford, 1971; Shennan, 1975; Tainter, 1978; Rothschild, 1979; Brown, 1981) iki simbolinėmis prasmėmis perteikiamo visuomenės požiūrio į laidojamą asmenį ar pačią mirtį (Hodder, 1982, p. 195–201; Morris, 1991; Parker Pearson, 1993; O’Shea, 1995; Barrett, 1996; Lynn, Walker, Russell, 2001). Šie ir daugybė kitų darbų sudaro teorinį ir metodinį pagrindą socialinių santykių tyrinėjimams. Be abejo, kiekvienu konkrečiu atveju darbo metodologiją diktuoja turimos medžiagos pobūdis.

Aptariant vaikų statusą, remiantis laidojimo paminklų duomenimis, būtina suvokti specifinę statuso sąvokos esmę. Vaikai yra savita socialinė kategorija, kurioje tam tikru lygiu funkcionuoja visuomenės normos, statuso hierarchija, jo išraiškos priemonės. Pačiam vaikui jo padėtis tarp bendraamžių yra netgi svarbesnė negu visuomenėje apskritai. Tačiau laidojimo apeigose atsispindi laidotuvių organizatorių – suaugusių visuomenės narių – mirusiajam pripažįstamas statusas. Taigi laidojant mirusį vaiką apeigomis labiau išreiškiamas suaugusiųjų požiūris į jį ar vaikystę apskritai, negu reali iki mirties turėta padėtis. Šia prasme archeologo susikuriamas praeities visuomenės paveikslas yra tikrai tos visuomenės dalies, tege ir vyraujančios, perteiktas vaizdas.

MEDŽIAGA IR TYRIMO METODAI

Straipsnis yra paremtas 393 kapų (64 inhumacijos ir 329 kremacijos) iš 65 pilkapyių osteologinės analizės rezultatais. Kapuose identifikuoti mažiausiai 482 asmenų palaikai, iš kurių 475 individų amžius mirties metu nustatytas daugiau ar mažiau tiksliai. Individualūs palaikai suskirstyti į šešias amžiaus grupes (1 lentelė). Iš jų į nesuaugusiųjų kategoriją patenka pirmosios keturios. Osteologinė analizė neretai pateikia gana ilgus amžiaus intervalus, apimančius kelias amžiaus grupes. Todėl kiekvienai grupei statistiškai apskaičiuotas tikėtinas individų skaičius,

1 lentelė. Tikėtinas individų skaičius amžiaus grupėse
Table 1. The presumed number of individuals in the age groups.

Eil. Nr.	Amžiaus grupės		Skaičius	%
	Amžius (metais)			
1	kūdikis	< 1	9	1,9
2	mažas vaikas	1–5	39	8,2
3	vaikas	5–12	57	12,0
4	paauglys	12–20	26	5,5
5	jaunas suaugusysis	20–40	246	51,8
6	pagyvenęs	> 40	98	20,6

kuriuo daugiausia remtasi darant demografinio pobūdžio skaičiavimus (išsamiau apie skaičiavimo metodiką žr. Kurila, spaudoje).

Osteologinė palaikų, ypač kremuotų (Holck, 1997; Mays, 1998, p. 207–224), analizė susiduria su daugybe metodinių problemų, kurios menkina jos tikslumą ir patikimumą. Nustatant amžių remtasi ontogenezės procese kintančių kaulų morfologiniu įvertinimu: kaukolės skliauto siūlių sukaulėjimo laipsniu (Meindl, Lovejoy, 1985; Ubelaker, 1989, p. 83–84), dantų dygimu ir nusidėvėjimu (Brothwell, 1981, p. 64, 71–72; Ubelaker, 1989, p. 63–65; Rösing, Kvaal, 1998, p. 448; Mays, 2002), ilgųjų kaulų epifizų sukaulėjimu (Brothwell, 1981, p. 66–68; Mays, 1998, p. 47–49), slankstelių kūnų apofizių sukaulėjimu ir osteofitų vystymusi (Snodgrass, 2004), dubenkaulio gaktinė sąvarža (Gilbert, McKern, 1973; Katz, Suchey, 1986), kai kurių kaulų matmenimis, lyginant su žinomo amžiaus pavyzdžiais. Lyčiai nustatyti daugiausia remtasi kaukolės kaulų (Walker, 1994, p. 19–20) ir dubenkaulio (Phenice, 1969; Walker, 1994, p. 16–18) skirtumais, kai kurių ilgųjų kaulų matmenimis (Piontek, 1985, p. 215).

Nustatyti nesuaugusių asmenų lytį tiriant fragmentišką archeologinę medžiagą yra iš esmės neįgyvendinamas uždavinys. Pastaruoju metu imta naudoti DNR analizė (O'Rourke, Hayes, Carlyle, 2000; Brown, 2001) tebėra sunkiai pritaikoma didelės apimties duomenims tirti. Todėl straipsnyje kiek įmanoma remtasi įkapėmis. Šis lyties nustatymo būdas, nors ir diskutuotino patikimumo (Lucy, 1997; Weglian 2001), yra vienintelis atspirties taškas. Vadovautasi prielaida, kad vyriškomis įkapėmis laikytini ginklai, moteriškomis – kai kurie darbo įrankiai (verpstukai, ylos, adatos, ankstyvuosiuose kapuose – pjautuvai), dauguma papuošalų (apgalviai, antsmilkiniai, apyrankės, karolių aparvos, įvairūs kabučiai, vėlyvuosiuose kapuose – antkaklės). Suaugusių asmenų lyčiai nustatyti, kaip patikimesniu kriterijumi, remtasi osteologine analize.

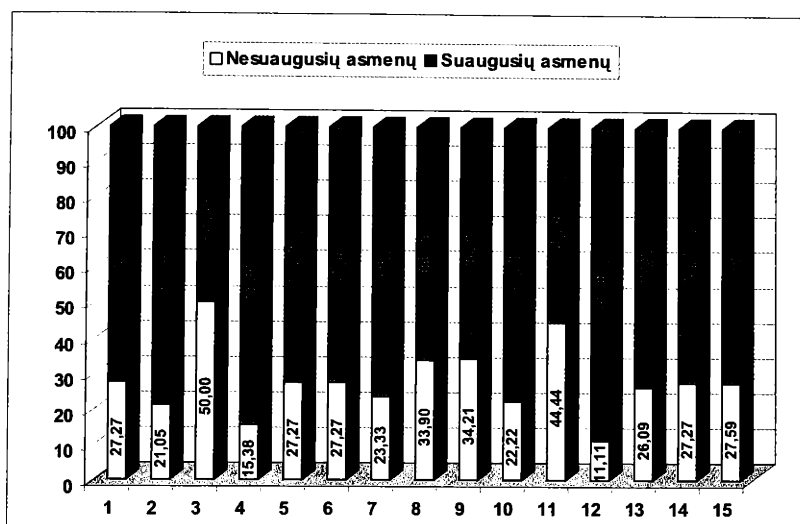
VAIKŲ LAIDOSENOS APŽVALGA

Osteologiškai ištirtuose kapuose tikėtinas identifikuotų nesuaugusių asmenų palaikų skaičius yra 131 (27,6%). Kai kuriuose išsamiau tyrinėtuose pilkapuose taip pat išryškėja panašūs skaičiai (1 pav.).

Pilkapiuose palaidotų naujagimių ir kūdikių iki vienerių metų skaičius yra stebėtinai mažas. Kapuose identifikuoti mažiausiai 6 asmenų, nesulaukusių 1 m. palaikai. Apskaičiuotas tikėtinas tokių asmenų skaičius yra 9 (1,9% visų asmenų). Daugumoje priešindustrinių visuomenių kūdikių mirtingumas buvo gerokai didesnis (Weiss, 1973, p. 26–29; Jones, 1976; Storey, 1985, p. 527–530; Česnys, 1993, p. 187; Huck, 1993; Jankauskas, 2001, p. 40; Kamp, 2001, p. 9). Jis turėjo siekti bent 20–25%, o galbūt ir dar kiek daugiau. Mažo kūdikių kapų skaičiaus neįmanoma paaiškinti vien kaulų sunykimu ar prasta tyrinėjimų fiksacija.

Neatspindintis tikrovės naujagimių ir kūdikių kapų skaičius laidojimo paminkluose yra gana dažnas, galima sakyti – visuotinis reiškinys. Daugelyje visuomenių vaikams nelaikyti visateisiais socialiniais asmenimis. Neretai jie laidoti kitaip negu suaugusieji, kitose vietose, atskiruose kapinyuose arba nelaidoti apskritai (Czarnecka, 1990, p. 125; Mays, 1998, p. 25; Stoodley, 2000, p. 458–459; Kamp, 2001, p. 6; Russeva, 2001, p. 251; Norman, 2003).

Rytų Lietuvos laidojimo paminklų tyrinėjimai neįtikinamai mažo kūdikių kapų skaičiaus nepaaiškina. Nepaisant didelių tyrinėjimo darbų apimčių, žvalgymų pilkapynų teritorijose, pastaraisiais metais besiformuojančios praktikos tyrinėti tarpus tarp pilkapių, taip pat ankstesnių didelių mastų laidojimo paminklų ardymų, iki šiol nerasta jokių tikėtinų būtent kūdikiams skirtų laidojimo vietų. Galimi įvairūs aiškinimai: naujagimiai ir kūdikiai galėjo būti laidojami visiškai kitose vietose, toli nuo kitų bendruomenės narių kapų, jų kapai galėjo būti įrengiami taip, kad greitai sunykdavo (negiliose duobutėse, ant žemės paviršiaus), pagaliau – kūdikiai galėjo būti apskritai nelaidojami. Tikėtina, kad įsivyravus mirusiųjų deginimo papročiu, kūdikių palaikai nebuvo kremuojami. Bet kuriuo atveju tai atspindi specifinį, reikia manyti – žemą kūdikių statusą bendruomenėje. Dėl didelio naujagimių ir kūdikių mirtingumo emociniai ryšiai su jais veikiausiai nebuvo stiprūs. Be to, naujagimiai ir kūdikiai neteikė šeimai ekonominės naudos, o iki tam tikro amžiaus buvo labiau našta. Todėl kūdikio mirtis bendruomenei neturėjo būti didelė netektis. Teoriškai šį reiškinį galima mėginti sieti su kai kuriose

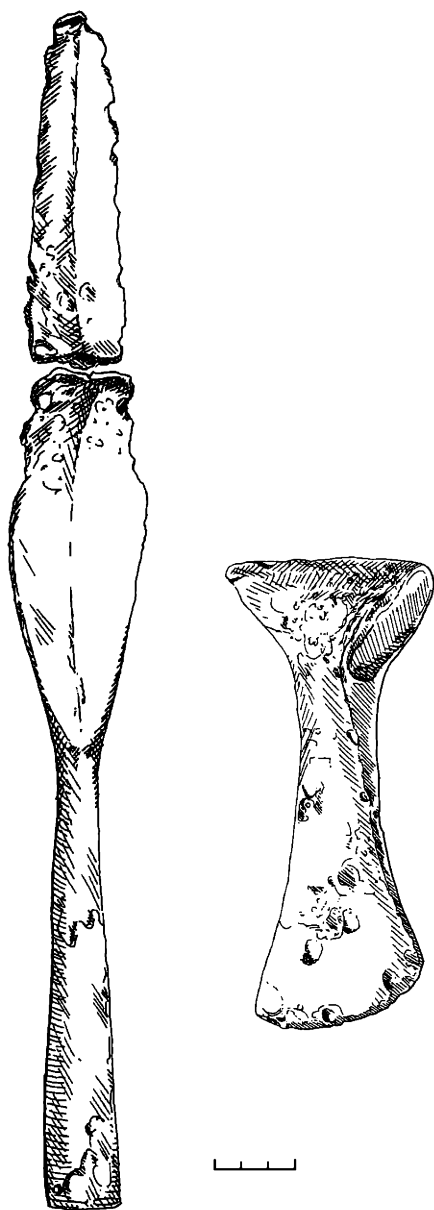
1 pav. Osteologiškai identifikuoatų asmenų iki 20 m. ir suaugusiųjų palaikų skaičiaus santykis pilkapuose (proc.): 1 – Ažušilė, 2 – Baliuliai, 3 – Dikturai, 4 – Gudeliai-Lenkiškės, 5 – Jakiškis-Knitiškiai, 6 – Kapitoniškės, 7 – Kretuonys, 8 – Neravai-Grigiškės, 9 – Paduobė-Šaltaliūnė III, 10 – Peršaukštis-Kasčiukai, 11 – Popai-Vingeliai, 12 – Santaka, 13 – Varliškės, 14 – Vigodka-Dūkštas II, 15 – Žvirbliai

Fig. 1. The ratio of the number of subadults and adults identified osteologically in the barrow cemeteries.

visuomenėse praktikuotu (Smith, Kahila, 1992; Mays, 1993; Scott, 2001) aktyviu ar pasyviu infanticidu, kurio aukos galėjo būti laidojamos specifiskai. Tiesa, archeologiniais duomenimis jis yra iš esmės neįrodomas. Apie galimą infanticido egzistavimą ar mastą geležies amžiuje Rytų Lietuvoje sunku ką nors pasakyti.

Kyla klausimas, kodėl kai kurie naujagimiai bei kūdikiai vis dėlto buvo laidojami? Priežasčių galėjo būti įvairiausių, ir jos nebūtinai buvo vienodos skirtingais laikotarpiais įvairiose bendruomenėse. Ankstyvajam laikotarpiui (IV–VI a.) reikėtų priskirti tris kapus. Griautiniame Diktarų k. Nr. 2 naujagimio palaikai be įkapių buvo palaidoti kartu su jaunos moters (Urbanavičienė, 1995, p. 185–186). Liūlinės III k. Nr. 2/1 nesudeginti kūdikio palaikai rasti su palyginti gausiomis ir retomis įkapėmis: apyranke, sidabrine (?) apyranke ar sege, karolių apvara iš gintaro ir emalio karolių bei žalvarinių ir balto metalo įvijų. Greta buvo vienalaikis suaugusio vyro (pagal įkapes – moters?) kapas (Kliaugaitė, 2006, p. 90–91). Degtiniame Neravų-Grigiškių k. Nr. 28/1 kūdikis buvo palaidotas su pentiniu siauraašmeniu kirviu ir sulaužytu palyginti retos formos ietigaliu profiliuota plunksna

(Kuncienė, 1976, p. 14) (2 pav.). Kapas įrengtas pilant pilkapį, vienalaikis su suaugusios moters ir simboliniu vyro kapu. Atrodo, unikalus griautinis šio laikotarpio kapas iširtas ir Cegelnės pilkapyme. IV pilkapyje rastas moters kapas su turtingomis sidabrinėmis įkapėmis. Prie jos buvo paguldintas naujagimis ar kūdikis. Tikslus jo amžius nenustatytas, tačiau pagal tyrinėjimų autoriaus brėžinį ir aprašymą galima spręsti, jog palaikus reikėtų skirti būtent šiai amžiaus grupei (Каширский, 1907, p. 23, 27–28). Galbūt du kūdikių (osteologiškai tai nepatvirtinta) kapai buvo ir Maisiejūnų 5 (41) pilkapyje kartu su greičiausiai vienalaikiais suaugusiojo (?) ir vaikų kapais (Butėnas, 1998, p. 175). Kaip matyti, visi minėti kapai turi bendrą bruožą – kūdikiai palaidoti vienu metu su suaugusiais asmenimis, daugiausia – moterimis. Įtikinamiausias, tiesa – ne vienintelis, paaiškinimas – tai moterų, kurios mirė gimdydamos ar netrukus po gimdymo, ir neišgyvenusių kūdikių kapai. Tikėtina, kad kūdikiai laidoti tik tai tuomet, kai numirdavo vienu metu su motina. Kitais atvejais mirus kūdikiui galbūt tiesiog nesivarginta rengti laidojimo apeigas ir pilėti pilkapį. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad bent dalis minėtų kapų yra gana turtingi, juose buvo iš retų medžiagų

2 pav. Neravų-Grigiškių 28 pilkapio kūdikio kapo Nr. 1 įkapės (Lietuvos nacionalinio muziejaus archeologijos skyriaus kartoteka, A. Ruzienės piešinys)

Fig. 2. The grave goods of Neravai-Grigiškės barrow 28, infant grave 1.

(sidabro, stiklo, gintaro) pagamintų dirbinių. Tai turėtų atspindėti aukštesnį kapuose palaidotų asmenų, tiksliau – kartu su vaikais palaidotų suaugusiųjų, statusą. Neravų-Grigiškių ir Liūlinės III kapuose įkapės aiškiai rodo priklausymą socialinei vyrų (ginklai) arba moterų (karolių apvara) kategorijai. Tai taip pat laikytina tam tikru kūdikio visuomeninės padėties pripažinimu. Taigi atrodytų, kad bendruomenės elgesį mirus kūdikiui šiek tiek lėmė ir jo socialinė padėtis – paveldėtas statusas.

Likę kūdikių kapai (Kapitoniškių k. Nr. 8/6, Neravų-Grigiškių k. Nr. 7/4 ir Varliškių k. Nr. 2/2) datotini vėlesniu laikotarpiu – VIII–XI/XII a. Visi jie degintiniai. Šie kapai buvo įkasti į anksčiau supiltus pilkapius ar netgi sampilą juosiančiame griovyje. Juose rasta tik negausių įkapių ar jų liekanų: Kapitoniškių kape – žalvarinių papuošalų fragmentų (Tautavičius, 1953, p. 46), Neravų-Grigiškių kape – peilis (Kuncienė, 1974, p. 4), Varliškių kape – geležinė yla (Luchtanas, 2000, p. 190). Visuose pilkapiuose buvo daugiau suaugusiųjų ir vaikų kapų. Varliškių kape kūdikis buvo palaidotas kartu su 3–9 m. vaiku. Kaip interpretuoti šiuos kapus, neaišku. Jie niekuo neišsiskiria iš kitų ir yra akivaizdžiai mažiau turtingi negu dauguma kitų šių pilkapyių kapų. Sunku pasakyti, kodėl būtent šiais atvejais kūdikiai buvo palaidoti pilkapiuose. Tačiau neatrodo, kad tai būtų susiję su jų ar jų tėvų išskirtine padėtimi visuomenėje. Pavieniai kūdikių laidojimo atvejai gali būti nulemti įvairiausių veiksnių (mirties aplinkybių, emocijų ar tiesiog neargumentuoto apsisprendimo). Tačiau tai jokiū būdu nepaneigia fakto, kad mirusių naujagimių ir kūdikių nelaidojimas kartu su kitais bendruomenės nariais buvo masinis reiškinys. Nors pagal įkapes paprastai neįmanoma nustatyti palaidotų kūdikių lytį, pats kapų skaičius rodo, kad pilkapiuose retai laidoti abiejų lyčių kūdikiai.

Vyresnių nei 1 m. vaikų pilkapiuose buvo palaidota nepalyginti daugiau. Identifikuoti 95 vaikų iki 12 m. palaikai (apskaičiuotas tikėtinas skaičius – 96; 20,2% visų asmenų). Iš jų mažiausiai 25 galima priskirti 1–5 m. amžiaus grupei (tikėtinas skaičius – 39; 8,2% visų asmenų), mažiausiai 32 – 5–12 m. amžiaus grupei (tikėtinas skaičius – 57; 12,0% visų asmenų). Šie skaičiai atrodo visiškai realūs. Panašus vaikų mirtingumas buvo ir kitose praeities populiacijose (Acsádi, Nemeskéri, 1970, p. 289–302; Weiss, 1973, p. 26–29; Česnys, 1993, p. 187; Alesan, Malgosa, Simó, 1999, p. 296; Loc, Robson-Brown, 2005, p. 45–46). Vaikams nebegresia kai kurie kūdikystei būdingi pavojai, specifinės ligos, infanticidas. Šio amžiaus sulaukdavo praėję savotišką atranką (turin-

tytys geresnį imunitetą ir atsparesni atšiaurioms aplinkos sąlygoms) vaikai. Vyresni vaikai jau galėjo dirbti kai kuriuos darbus, padėti buityje ir būti naudingi šeimai ir bendruomenei. Galima manyti, kad jie būdavo geriau prižiūrimi. Dėl šių priežasčių vaikų mirtingumas nebuvo toks didelis kaip naujagimių ar kūdikių.

Matyti ir ryškių kūdikystę išgyvenusių vaikų laidose nos pokyčių. Pirmiausia – šio amžiaus sulaukę vaikai, atrodo, jau buvo laidojami visi be išimties. Tai rodytų savotišką vaiko pripažinimą bendruomenės nariu. Sunku tiksliai pasakyti, kuriame amžiuje įvykdavo šis lūžis. Sprendžiant pagal nustatytą amžiaus intervalų pasiskirstymą, vaikai pradėti laidoti nuo antrųjų–trečiųjų gyvenimo metų. Galbūt bendruomenės turėjo savitų laidojimo tradicijų, ir amžius, nuo kurio vaikus pradeda laidoti kartu su kitais mirusiais, kiek skyrėsi. Ryšio tarp paminklo chronologijos ir palaidotų vaikų skaičiaus neaptikta. Apytiksliai vienodas vaikų palaikų skaičius nustatytas III–V a. griautiniuose kapuose, V–VIII a. degintiniuose kapuose pilkapiuose su akmenų vainikais ir VIII–XII a. degintiniuose kapuose vėlyvajam geležies amžiui būdinguose pilkapiuose. Taigi visą aptariamąjį laikotarpį vaikai laidoti kartu su kitais bendruomenės nariais. Jokių pilkapių su vaikų kapais padėties pilkapyne dėsninumų taip pat neužfiksuota.

Daugiau negu pusė visų vaikų buvo palaidoti bendruose kapuose: 48 iš 95 (50,5%). Antrojoje (1–5 m.) amžiaus grupėje kartu su kitais mirusiais buvo palaidoti 12 iš 25 (48,0%), trečiojoje (5–12 m.) – netgi 21 iš 32 (65,6%) individų. Tai labiau būdinga degintiniams kapams, nors rasti ir keli kolektyviniai griautiniai kapai (Eitulionių k. Nr. IV/1, V/2, Rokėnų k. Nr. 1). Be to, dalis griautinių vaikų kapų buvo įrengti viename pilkapyje su kitais vienalaikiais kapais: Rėkučių-Pavajuonio 11 pilk. (Semėnas, 1997, p. 7–12), Žvirblių 5, 17 pilk. (Iwanowska, 2006, p. 82–83, 87–88). Vaikai kartu su vyresniais asmenimis laidoti per visą Rytų Lietuvos pilkapių kultūros egzistavimo laikotarpį. Tačiau, atrodo, labiausiai toliau laidosena praktikuota viduriniame geležies amžiuje. Apie du trečdalius (68,3%) V–VII a. degintiniuose kapuose identifikuotų vaikų buvo palaidoti su kitais asmenimis. VIII/IX–XI/XII a. pilkapiuose apie pusę (51,5%) vaikų buvo palaidoti bendruose kapuose.

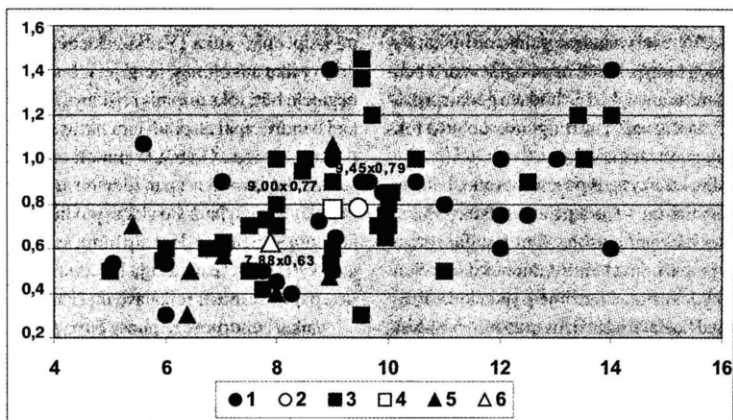
Šiam reiškiniiui paaiškinimą rasti nelengva. Dalis bendruose kapuose palaidotų asmenų gali būti mirę vienu metu, pavyzdžiui, – smurtine mirtimi ar nuo užkrečiamųjų ligų. Tačiau būtų sunku patikėti, kad daugiau kaip pusė palaidotų vaikų būtų mirę tokiomis aplinkybėmis.

Kartais bendri suaugusiojo ir vaiko kapai interpretuojami kaip vaiko auka (Vaitkunskienė, 1995, p. 166). Vis dėlto vaikų aukojimas, netgi jei ir buvo praktikuojamas, negalėjo būti toks masinis reiškinys. Labiausiai tikėtina, kad bendri kapai atspindi tam tikras specifines vaikų laidojimo apeigas. Galbūt kremuoti vaikų palaikai ne visuomet būdavo iškart palaidojami arba netgi neišrenkami iš laidotuvų laužo, o į kapą pakliūdavo vėliau, laidojant kitą asmenį. Kad ir kaip būtų, vaikų laidojimo apeigos skyrėsi nuo suaugusiųjų ir veikiausiai buvo trumpesnės, paprastesnės ir reikalavo mažiau darbo.

Vaikai bendruose kapuose buvo palaidoti su įvairaus amžiaus ir abiejų lyčių asmenimis: kūdikiu (1 atvejis), kitu vaiku (1 atvejis), paaugliu (1–3 atvejais), suaugusiu vyru (mažiausiai 12 atvejų), suaugusia moterimi (mažiausiai 13 atvejų), suaugusiu vyru ir paaugliu (1 atvejis), suaugusiu vyru ir dviem suaugusiomis moterimis (1 atvejis). Viename kape su vaikais palaidotų suaugusiųjų amžius įvairus. Tačiau pastebima tendencija, kad kartu su vaikais dažniau laidoti vyresni vyrai negu moterys. Vidutinis šiuose kapuose palaidotų vyrų amžius buvo apie 35–40 m., šeši iš jų buvo apie 40 m. ar vyresni. Vidutinis moterų amžius siekė 28–33 m., ir tik vienai jų buvo apie 40 metų.

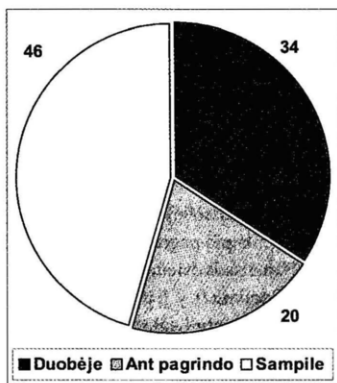
Pilkapiai su vaikų ir bendrais vaikų ir vyresnių asmenų kapais buvo palyginti didelių matmenų (3 pav.). Laidojant vaikus paprastai pilti nemaži sampilai. Jei kapas būdavo įkasamas į anksčiau supiltą pilkapį, šis taip pat būdavo pasirenkamas didesnis. Konstrukcija pilkapiai su vaikų kapais iš kitų neišsiskiria.

Kapo padėtis pilkapyje gali būti trejopa: kapas įrengtas pirminiame žemės paviršiuje iškastoje duobėje, ant žemės paviršiaus (pilkapio pagrindo) arba sampile virš pagrindo lygio. Pirmaisiais dviem atvejais kapas laikytinas pirmuoju palaidojimu (t. y. jį įrengiant piltas naujas pilkapis), trečiuoju – įkasto į anksčiau kitam asmeniui supiltą pilkapį. Vaikų kapų padėtis pilkapyje įvairi. Kiek daugiau negu pusė jų yra įkasti į ankstesnius pilkapius. Palyginti su kolektyviniais kapais, šiek tiek daugiau kapų, kuriuose identifikuoti tikrai vaikų palaikai, yra pirmieji palaidojimai pilkapiuose (4, 5 pav.). Taigi yra, nors ir nežymi, koreliacija tarp dviejų aukštesnio statuso išraiškos aspektų: laidojimo atskirame kape ir naujo pilkapiro pylimo laidotuvų metu. Įkasant vaiko kapą į ankstesnį pilkapį, buvo pasirenkami sampilai su ankstesniais vyrų, moterų, vaikų, bendrais, simboliniais kapais. Kad labiau skirtųsi 1–5 ir 5–12 m. asmenų kapų padėtis sampile, nepastebima.

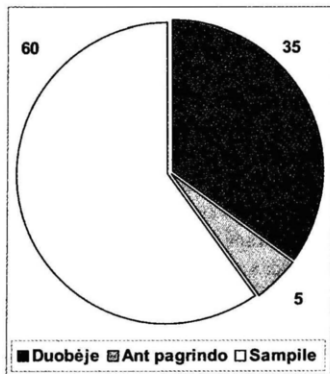
3 pav. Pilkapių su vaikų ir paauglių kapais skersmuo (x) ir aukštis (y) metrais: 1 – pilkapiai su vaikų kapais, 2 – pilkapiai su vaikų kapais (vidutiniai matmenys), 3 – pilkapiai su bendrais vaikų ir vyresnių asmenų kapais, 4 – pilkapiai su bendrais vaikų ir vyresnių asmenų kapais (vidutiniai matmenys), 5 – pilkapiai su paauglių kapais, 6 – pilkapiai su paauglių kapais (vidutiniai matmenys)

Fig. 3. The diameter (x) and height (y) of the barrows containing graves of children and adolescents: 1 – barrows containing graves of children, 2 – barrows containing graves of children (average measurement), 3 – barrows containing collective graves of children and older individuals, 4 – barrows containing collective graves of children and older individuals (average measurement), 5 – barrows containing graves of adolescents, 6 – barrows containing graves of adolescents (average measurement).

4 pav. Vaikų kapų padėtis sampile pirminio žemės paviršiaus atžvilgiu (proc.)

Fig. 4. The position of graves of children in the mound.

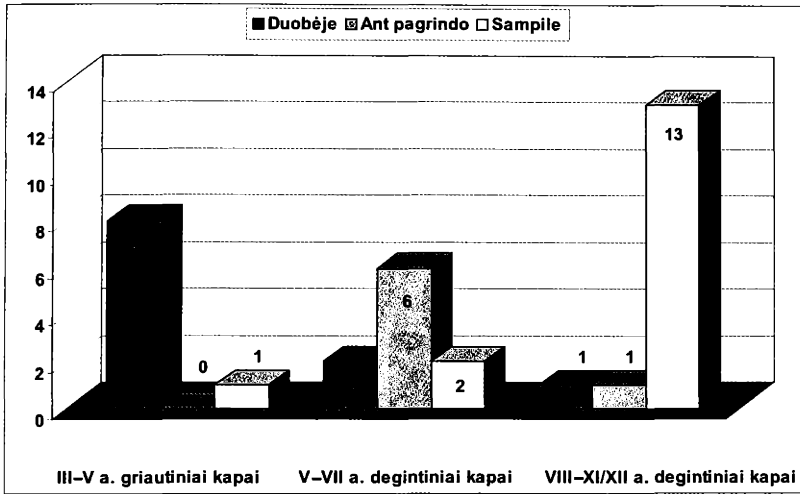

5 pav. Vaikų ir vyresnių asmenų bendrų kapų padėtis sampile pirminio žemės paviršiaus atžvilgiu (proc.)

Fig. 5. The position of collective graves of children and older individuals in the mound.

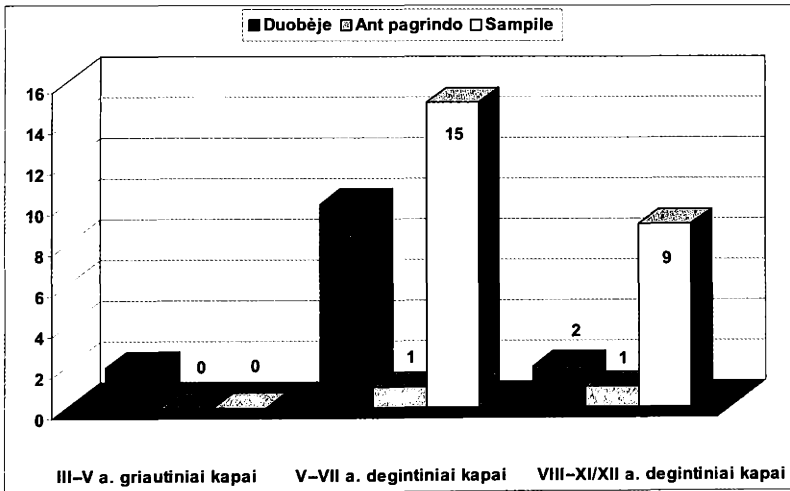
Didesnių skirtumų išryškėja skirtingų laikotarpių pilkapiuose. Aiškiai matyti, kad ankstyvuojų laikotarpiu (griautiniuose kapuose ir vidurinio geležies amžiaus pirmosios pusės degintiniuose kapuose) laidojant vaikus daugiausia buvo pilamas naujas pilkapis, o vėlyvajame geležies amžiuje

absoliuti dauguma vaikų kapų buvo įkasmami į ankstesnius sampilus (6, 7 pav.). Atrodo, vaikų laidosena kito I tūkstantmečio viduryje – trečiajame ketvirtyje. Šio laikotarpio kapuose vaikai apytiksliai vienodai dažnai laidoti naujai supiltame arba ankstesniame pilkapyje. Be to, būtent vidurinia-

6 pav. Vaikų kapų padėtis sampile atskirais laikotarpiais

Fig. 6. The position of graves of children in the mound in different periods.

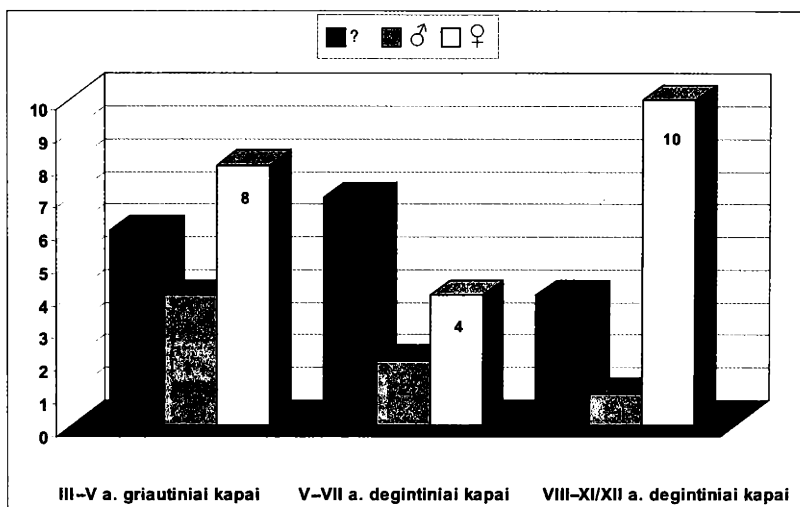

7 pav. Vaikų ir vyresnių asmenų bendrų kapų padėtis sampile atskirais laikotarpiais

Fig. 7. The position of collective graves of children and older individuals in the mound in different periods.

me geležies amžiuje ryškiausiai pastebima tendencija, kad bendri vaikų ir vyresnių asmenų kapai dažniau įkasami į ankstesnius pilkapius, o atskiri vaikų kapai – įrengiami naujame sampile. Tiesa, esama ir pilkapių, kuriuose vaiko kapas yra pirmasis. Kretuonių 13 pilkapyje vaiko kapas Nr. 8 ir

simbolinis (?) vyro kapas buvo įrengti ant pagrindo, o vėliau į sampilą įkasti dar septyni vyrų ir moterų kapai (Butėnienė, 1976, p. 19–24). 47 pilkapyje vaiko kapas Nr. 4 taip pat buvo ant pagrindo, o dar trys vaikų bei suaugusiųjų kapai įkasti vėliau (Butėnienė, Tautavičienė, 1980, p. 8–9).

8 pav. Pagal įkapes nustatytų 1–12 m. amžiaus berniukų ir mergaičių kapų skaičius atskirais laikotarpiais

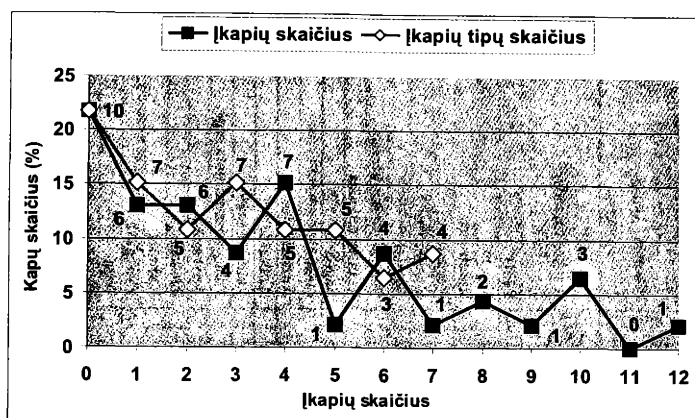
Fig. 8. The number of graves of 1–12 year old boys and girls identified according to the grave goods in different periods.

Konstrukcijos elementais vaikų kapai iš bendro Rytų Lietuvos pilkapių konteksto neišsiskiria. Ryškių kokių nors specifinių apeigų pėdsakų neužfiksuota. Griautinių kapų orientacija (vyraujanti vakarų ir šiaurės vakarų kryptis) artima suaugusiųjų kapams.

Iš 46 kapų, kuriuose palaidoti tikėtai vaikai, pagal įkapes pavyko nustatyti 29 palaidotųjų lytį. Identifikuoti 7 (24,1%) vyriškos ir 22 (75,9%) moteriškos lyties vaikų kapai. Atskirose amžiaus grupėse šis santykis taip pat panašus: tarp 1–5 m. vaikų identifikuoti 2 berniukai ir 7 mergaitės, tarp 5–12 m. amžiaus vaikų – 2 berniukai ir 5 mergaitės. Didėsnis mergaičių kapų skaičius būdingas visų laikotarpių kapams (8 pav.). Tačiau didžiausias skirtumas išryškėja VIII–XI/XII a. laidojimo paminkluose. Iš 15 šiuo laikotarpiu datuotų vaikų kapų 10, sprendžiant pagal įkapes, buvo mergaičių ir tikėtai vienas – berniuko. Nors duomenys nėra pakankami daryti statistiškai patikimas išvadas, gerokai didėsnis kapų su moteriškomis įkapėmis skaičius yra akivaizdus. Galima manyti, kad šie skaičiai atspindi didesnį mergaičių mirtingumą. Tai būtų visai tikėtina, turint omenyje, kad daugelyje visuomenių berniukai šeimoje buvo labiau vertinti, geriau prižiūrimi, turėjo daugiau galimybių išgyventi kritiniais visuomenei laikotarpiais, rečiau tapdavo infanticido aukomis (Nordborg, 1992; Wicker, 1998). Tačiau jei tokia mergaičių diskriminacija egzistavo, ji turėjo labiausiai pasi-

reikšti dar kūdikystėje ar ankstyvojoje vaikystėje, o ne vaikui jau išgyvenus laikotarpį, kai jam reikia daugiausia priežiūros. Be to, mergaičių infanticidas turėtų atspindėti suaugusių vyrų ir moterų kapų santykių. Todėl reikėtų manyti, kad berniukų ir mergaičių kapų skaičiaus skirtumas yra sąlygotas laidojimo tradicijų. Gali būti, kad daugiau berniukų buvo palaidota bendruose kapuose su vyresniais asmenimis. Jiems į kapus galėjo būti rečiau dedama įkapių, rodančių mirusiojo lytį, arba dedama moteriškų įkapių. Atrodo, laidojant mirusį berniuką, dažniausiai dar nesistengta pabrėžti jo lytį. Vaiko statusas visuomenėje, ko gero, buvo artimesnis moters statusui ir berniukas iki tam tikro amžiaus nepripažįstamas lygiaverčiu suaugusiems vyrams – šį socialinį atributą jis įgydavo vyresniame amžiuje. Berniukai su moteriškomis įkapėmis kartais laidoti ir Plinkaigalio kapinyne (Švelniūtė, 2005, p. 18). Pasekti berniukų ir mergaičių kapų padėties pilkapyje dėsniumus, deja, nepakanka duomenų.

Vaikų kapuose aptiktas gana gausus ir įvairus įkapių kompleksas. Iš 46 vaikų kapų tik 10 (21,7%) buvo be įkapių, iš 44 bendrų kapų, kuriuose vaikai palaidoti su kitais asmenimis, – taip pat tik 10 (22,7%). Įkapių skaičius (smulkūs dirbiniai ar jų dalys – įvijos, apkalai, karoliai, susilydę papuošalų fragmentai, keramikos šukės – neskaiciuoti kaip atskiri radiniai) bei įkapių tipų skaičius labai įvairus (9 pav.). Vidutinis įkapių skaičius vai-

9 pav. Įkapių ir įkapių tipų skaičius vaikų kapuose

Fig. 9. The number of grave goods and artefact types in graves of children.

kapų (2 lentelė) ir bendruose (3 lentelė) kapuose ryškiai nesiskiria. Akivaizdžius skirtumų nepastebima ir suskirstčius kapus į chronologines grupes. Mažiau įkapių buvo tikrai III–V a. griautiniuose bendruose kapuose. Iš trijų šio laikotarpio kapų (Eitulionių k. Nr. IV/1, V/2 ir Rokėnų k. Nr. 1) tikrai pastarajame rastos kelios įkapės: lazdelinis smeigtukas, žalvarinė įvija, keramikos šukių (Balčiūnas, 1998, p. 8, 29–30). Tačiau trijų kapų duomenys, be abejo, yra nepakankami platesniems apibendrinimams. Didesnis įkapių skaičius degintiniuose bendruose kapuose. Kita vertus, turint omenyje, kad juose palaidota po kelis asmenis, vienam mirusiam tenkantis įkapių skaičius yra santykinai nedidelis (10 pav.).

Bendras įkapių skaičius, be abejo, nėra objektyvus ir pakankamas kriterijus kapo turtingumui apibrėžti. Ko gero, žvelgiant iš šių dienų pozicijų, apskritai neįmanoma tinkamai įvertinti kapų turtingumą. Reikia manyti, kad, visoms kapų grupėms taikant vienodą įkapių skaičiavimo metodiką, rezultatai turėtų būti patikimi. Tačiau šiuo atveju derėtų atkreipti dėmesį į kai kurias vaikų kapuose buvusias išskirtinai retas ir brangias įkapes. Sudotos IV k. Nr. 1/2, kuriame buvo palaidotas 2–5 m. vaikas, be kitų įkapių, rasta auksinės antkaklės fragmentų, susilydžiusio aukso ir sidabro lašų (Šatavičius, 2004, p. 14, 49–51). Rėkučių-Pavajūnio k. Nr. 11/1 apie 3 m. amžiaus vaikas buvo palaidotas su sidabrine sagtimi, trimis sidabrinėmis antkaklėmis, sidabrine apyranke, keliais gintaro karoliukais, gintariniu kabučiu ir kitomis įkapėmis (Semėnas, 1997, p. 8–9, 32–35). Pakalnių k. Nr. 7/2 vaiko kape rasta pasagi-

nė emaliuota segė, kaklo apvara iš stiklo, gintaro karolių ir kabučių (Vaitkevičius, 2004, p. 54–58, 70), Popų-Vingelių k. Nr. 3/1 – sidabrinė antkaklė ir kitų metalinių dirbinių (Vėlius, 2000, p. 239), Papiškių k. Nr. 7/4, be kitų įkapių, – sidabrinė apyrankė (Semėnas, 1998, p. 153), Žvirblių k. Nr. 17/1 – viena didžiausių Rytų Lietuvos pilkapiuose gintaro karolių apvarų (44 karoliai) (Iwanowska, 2006, p. 87, 166, 291). Sudotos IV ir Rėkučių-Pavajūnio kapai Rytų Lietuvos pilkapių kontekste yra išskirtinio turtingumo. Turtingiausi vaikų kapai priklauso gana trumpam laikotarpiui, apimančiam I tūkstantmečio antroją ketvirtį – vidurį. Kita vertus, apskritai vaikų kapai iš bendro kiekvieno pilkapyne konteksto turtingumu ryškiau neišsiskiria. Atrodo, turtingiausi vaikų kapai labiau atspindi pilkapyne palikusios bendruomenės arba šeimos turtą ar paprotį į kapą dėti gausias įkapes, negu išskirtinę vaikų laidoseną. Įkapių skaičiaus ar turtingumo skirtumų tarp 1–5 ir 5–12 m. asmenų kapų nepastebima. Pagal įkapes galima išskirti tris sąlygines vaikų kapų grupes: kapus be įkapių ar su smulkiais dirbiniais, jų fragmentais ar keramikos šukėmis, kapus su tipiniu įkapių kompleksu ir kapus su retomis, importinėmis ar iš brangiųjų metalų pagamintomis įkapėmis. Tačiau, turint omenyje plačią tyrimui naudojamą paminklų chronologiją ir geografiją, ryškesnių ribų tarp šių grupių išskirti neįmanoma.

Pažymėtina, kad brangiausi dirbiniai vaikų kapuose yra labiau susiję su moters įkapių kompleksu. Puošnumu ir brangumu aiškiai išsiskiria daugiausia papuošalai. O ginklai, kaip minėta, vaikų kapuose yra negausūs ir ne-

2 lentelė. Vaikų kapų įkapės (paryškinti iš brangiųjų metalų pagaminti dirbiniai)

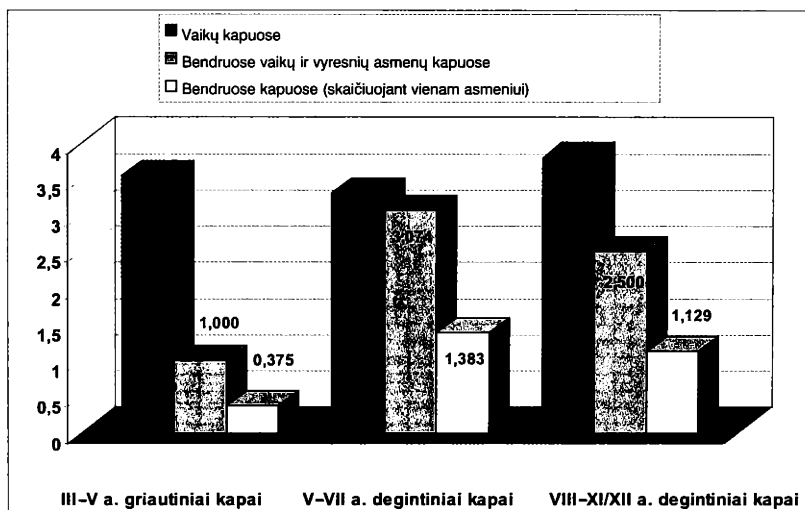
Tab. 2. The grave goods of graves of children (artefacts manufactured of precious metals shown in bold).

Pilkapynas	Pilkapis / kapas	Amžius (metais)	Pėlis	Yla	Pjautuvas	Verpstukas	Galastuvas	Ietigalis	Siaurašmenis kirvis	Makštų apkalas	Sagtis	Grandis	Antsmilkinis	Antkaklė	Lankinė segė	Pasaginė emaliuota segė	Apyrankė	Žiedas	Kabutis	Žvangutis	Ivija	Cilindrelis	Apkalas	Papuosalų fragmentai	Neaiškus metalinis dirbiny	Puodas	Keramikos šukės	Stiklo karolis	Gintaro karolis / kabutis
Alinka-Raistinė	8(9)/1	1,5-2																											
Baliuliai	10(13)/1	3,5-6,5									1													+					
Diktarai	-/1	3-7			1										1														
Diktarai	-/52	~ 1	1	1																		1							
Diktarai	-/57	~ 3		1												2						1							
Diktarai	-/58	9-9,5		1									4			2						8				3	1		
Eitulonys	13(III)/2	2-7																											
Jakšiškis-Knitiškiai	2/1	2-10		1		1								1		3						8		2		+			
Jakšiškis-Knitiškiai	2/2	3-10				1								1		1							1	+	2	1	+		
Kapitoniskės	13/2	3-5																						+					
Kapitoniskės	?/2	< 10														2									+				
Kretuonys	13(52)/8	4-7															1							1			2		
Kretuonys	47(160)/1	3-7; 2-10														2								+					
Kretuonys	47(160)/4	5-10		1	2																	1							
Kriokšlys	?/2	6-10																											
Kriokšlys	?/4	8-12							1	1	1				1														
Lauksteniai	1/1	3,5-6,5																						+	1				
Mėžionys	4/1	< 10?																											
Neravai-Grigiškės	7/6	7-9				2																							
Neravai-Grigiškės	15/2	3-6							1	1															1				
Neravai-Grigiškės	17/1	1-5		1	2											1	1									+			
Neravai-Grigiškės	17/2	1-5														1								+					
Neravai-Grigiškės	19/3	1-3																											
Neravai-Grigiškės	20/3	5-10																											
Neravai-Grigiškės	25/2	3-7		1	1	1												1											
Neravai-Grigiškės	41/1	6-10?																											
Paduobė-Saltaliūnė III	1/4	< 10?												1									1						
Paduobė-Saltaliūnė III	5/3	4-6																											
Paduobė-Saltaliūnė III	5/4	< 10?											1																
Paduobė-Saltaliūnė III	12/4	4-8		2	4													2						+			1		
Pakalniai	7/1	4-8	1			1			1									1											
Pakalniai	7/2	7-11										6			1				4		3	4				22	2		
Papiškės	7/2	4-8	1					1	1	1														+					
Papiškės	7/4	~ 8	1						1					1		2													
Pašekščiai	2(6)/1	3-5																								1			
Popai-Vingeliai	3/1	4-8		1											2		2	1						+					
Rėkučiai-Pavajūonis	11/1	~ 3	1							1					3		1				1						4		
Santaka	2(77)/2	3-5	1				1		1																				
Sudota IV	1/2	2-5	1						1	1					2		1							+	1				
Variškės	2(23)/2	3-9; < 1		1																									
Variškės	4(11)/1	< 10?																											
Variškės	5(15)/1	3,5-6,5	1										1								3	1		+		+			
Variškės	8(51)/1	2-4								1												1							
Žvirbliai	5/III	7-12																											
Žvirbliai	5/IV	1(?) - 6																											
Žvirbliai	17/I	7-12																									44		

3 lentelė. Vaikų ir vyresnių asmenų bendrų kapų įkapės

Tab. 3. The grave goods of collective graves of children and older individuals

Pilkapynas	Pilkapis / kapas	Vaikų amžius	Kartu palaidotų asmenų lytis	Felis	Yla	Pjautavas	Skiltuvus	Verpstukas	Letigalis	Siaurasšmenis kdrvis	Antskydis	Sagdis	Grandis	Antsmilkinis	Antkaktė	Smeigtukas	Lankinė segė	Pasaginė segė	Apyrankė	Žiedas	Ivjinis karolis	Ivija	Cilindrėlis	Metalinis apkalas	Kaulinis apkalas (?)	Papuošalų fragmentai	Neaššius metalinis dirbūnis	Keramikos šukės	Onikso (?) karolis	Sidalo karolis
Ažušilė	3/1	5-6	♀	1																										
Baliuliai	2/1	3,5-6,5	♀	1																										
Baliuliai	5/3	6-10	♀?	2																										
Einulionys	9(IV)/1	9-10	♀?																											
Eitulionys	12(V)/2	1-1,5	♀?																											
Kapitoniskės	8/1	3-10	♀																											
Kapitoniskės	8/4	5-7	♀																											
Kapitoniskės	8/5	5-10?	♀																											
Kretionys	9(202)/2	5-10	♀																											
Kretionys	13(52)/4	6-8	♀																											
Kretionys	13(52)/6	5-10	♀?																											
Kretionys	35(339)/1	2-5	♀																											
Kretionys	35(339)/2	<5	♀																											
Kretionys	36(348)/1	3-7	♀?																											
Kretionys	52(107)/1	2-5	♀																											
Lauksteniai	1/2	3,5-6,5	♀																											
Lauksteniai	3/1	2-4	♀																											
Neravai-Origiškės	18/2	2-10	♂	2																										
Neravai-Origiškės	21/1	5-10	♂																											
Neravai-Origiškės	25/3	3-7	♀?	1																										
Neravai-Origiškės	28/3	<5	♂; ♀																											
Neravai-Origiškės	32/2	5-10	♀	1																										
Neravai-Origiškės	43/1	5-10	♀; ♀																											
Paduobė-Saltaliūnė III	2/3	2-10	♀																											
Paduobė-Saltaliūnė III	8/1	8-10; 4-8; 1-3	♂																											
Paduobė-Saltaliūnė III	10/1	7-11	♀																											
Paduobė-Saltaliūnė III	11/1	5-10	♀																											
Palūšė	1(49)/1	2-5	♂	1																										
Papiškės	7/1	1,5-2,5	♀																											
Peršaukštis-Kasčiukai II	4/1, 1A	<10	♀	1																										
Popai-Vingeliai	2/1	<10	♂	1																										
Popai-Vingeliai	2/2	3-7	♀																											
Popai-Vingeliai	3/2	5-10	♀?																											
Rėkučiai-Pakretuonė	22/2	5-10	♀	1																										
Rėkučiai-Paversmys I	5/1	5-10	♀																											
Rokėnai	-/1	2-3	♂																											
Rudesa	2(11)/1	5-10	♀	1																										
Stakai	47/1	6-10; <5	♂																											
Vanagiškės	1/2	5-10?; 1-5	♂; ♀; ♀																											
Vanagiškės	2/3	<10	♀?																											
Vigodka-Dūkštas I	4/1	<10	♂																											
Vigodka-Dūkštas II	3(23)/1	4-6	♀																											
Vigodka-Dūkštas II	4(37)/1	<5	♀																											
Žvirbliai	15/1	7-12	♀?	1																										

10 pav. Vidutinis įkapių skaičius vaikų ir bendruose vaikų ir vyresnių asmenų kapuose atskirais laikotarpiais

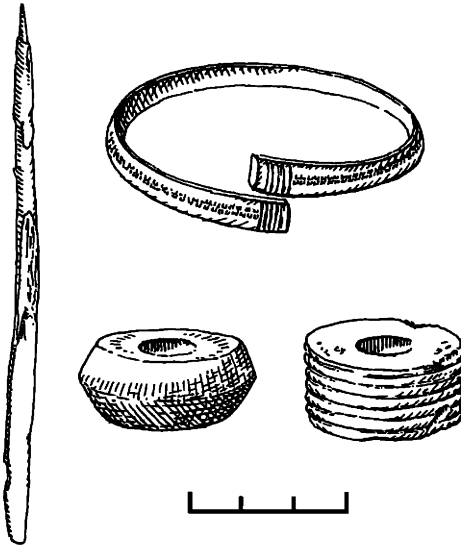
Fig. 10. The average number of grave goods in graves of children and collective graves of children and older individuals in different periods.

įvairūs – nerasta nė vieno antskydžio ar kovos peilio. Vieninteliame Papiškių k. Nr. 7/2 rastas tipiškas kario įkapių kompleksas: ietigalis, siauraašmenis kirvis, peilis ir diržo sagtis (Semėnas, 1998, p. 153). Kituose, netgi turtinguose berniukų kapuose (Sudotos IV k. Nr. 1/2, Papiškių k. Nr. 7/4) buvo tik po vieną ginklą. Tai patvirtina anksčiau darytą prielaidą, kad laidojant berniuką nesistengta pabrėžti jo lytį. Netgi dedant į kapą gausias ir turtingas įkapes, jos neatliko kario statuso simbolio funkcijos. Mergaičių įkapių kompleksas, kitaip negu berniukų, yra panašus į suaugusių moterų. Pavyzdžiui, Jakiškių-Kniškių k. Nr. 2/1 rasta yla, verpstukas, antkaklė, trys apyrankės ir kitų smulkių dirbinių (Michelbertas, 2001, p. 9–10, 36–37), Neravų-Grigiškių k. Nr. 17/1 – yla, du verpstukai, apyrankė ir žiedas (Kuncienė, 1975, p. 7–8) (11 pav.), k. Nr. 25/2 – yla, pjautuvus, verpstukas ir žiedas (Kuncienė, 1976, p. 6), Paduobės-Šaltaliūnės III k. Nr. 12/4 – dvi ylos, keturi verpstukai, du žiedai ir stiklo karoliukas (Steponaitis, 2005, p. 78).

Bendrų kapų įkapės įvairove iš esmės skiriasi nuo vaikų kapų. Kaip išskirtinę įkapę galima paminėti nebet Popų-Vingelių k. Nr. 3/2 rasta importinį iš onikso (?) pagamintą karolį (Vėlius, 2000, p. 239). Šiuose kapuose nerasta iš brangiųjų metalų pagamintų papuošalų. Kitas akivaizdus skirtumas – bendruose kapuose buvo nepaly-

ginti daugiau ginklų. Kario įkapių kompleksas rastas aštuoniuose kapuose. Dviejuose iš jų buvo netgi po keturis ginklus – Palūšės k. Nr. 1/1 (Butėnienė, 1981, p. 3–4) ir Popų-Vingelių k. Nr. 2/1 (Vėlius, 2000, p. 237–238) rasta po du ietigalius, kirvį ir antskydį. Greičiausiai bendruose kapuose ginklai buvo skirti kartu palaidotiems suaugusiems asmenims. Tačiau kai kuriuos ginklus galima traktuoti būtent kaip vaikų įkapes. Ažušilės k. Nr. 3/1, kuriame rasti du ietigaliai, kirvis, peilis ir skiltuvus (Baubonis, Kliugaitė, 2002, p. 83–84), buvo palaidota suaugusi moteris ir vaikas. Žvirblių k. Nr. 15/1, kuriame buvo palaidota moteris (?) ir vaikas, rastas ietigalis, peilis ir dvi sagtys (Iwanowska, 2006, p. 87, 164). Keliuose kapuose moteriškų įkapių (yla, verpstukų, papuošalų) rasta vaikų ir suaugusių vyrų kapuose: Kretuonių k. Nr. 13/6 (Butėnienė, 1976, p. 22–23) ir 36/1 (Butėnienė, 1979, p. 6), Laukstenių k. Nr. 1/2 (Kliugaitė, 2002), Paduobės-Šaltaliūnės III k. Nr. 8/1 (Steponaitis, 2000, p. 206). Šiais atvejais, reikia manyti, įkapės buvo skirtos bendruose kapuose palaidotoms mergaitėms. Tai rodytų, kad kartu su suaugusiaisiais palaidoti nebūtinai vien žemesnio statuso vaikai.

Paauglių iki 20 m. palaikų kapuose identifikuota gerokai mažiau negu vaikų – mažiausiai 22 (tikėtinas skaičius – 26; 5,5% visų asmenų). Tai neturėtų stebinti – šioje amžiaus grupėje daugelyje populiacijų mirtingumas yra

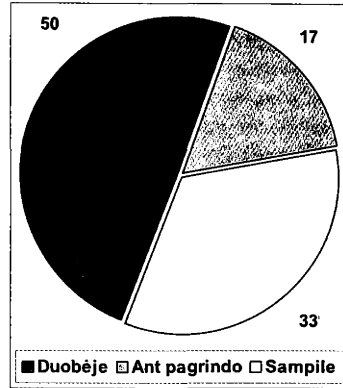
11 pav. Neravų-Grigiškių 17 pilkapio vaiko kapo Nr. I įkapės (Lietuvos nacionalinio muziejaus archeologijos skyriaus kartoteka, A. Ruzienės piešiny)

Fig. 11. The grave goods of Neravai-Grigiškės barrow 17, child grave I.

nedidelis (Acsádi, Nemeskéri, 1970, p. 287–302; Weiss, 1973, p. 26–29; Česnys, 1993, p. 187; Alesan, Malgosa, Simó, 1999, p. 293–295; Loe, Robson-Brown, 2005, p. 44–46). Paaugliai nebesusiduria su daugeliu vaikams gresiančių pavojų, jiems dar labiau sumažėja kai kurių ligų ir infekcijų grėsmė.

Iš visų neabejotinai 12–20 m. asmenų tik 6 (27,3%) ar 7 (31,8%)* buvo palaidoti bendruose kapuose su kitais asmenimis. Iš jų viename (Eitulionių k. Nr. IV/1) paauglys buvo palaidotas su 9–10 m. vaiku ir dar vienu ar

* Abejonių kelia Žvirblių k. Nr. 47/II medžiaga. Nėra aišku, ar tai būta vieno asmens kapo, ar kompaktiško vienalaikio kelių asmenų palaidojimo. Pagal įkapes ir jų išsidėstymą išsiskiria keturios sankaupos su degintiniais kaulais. Išliko tikta dalis vienos sankaupos (III) kaulų (Iwanowska, 2006, p. 108–111, 225–235). Sprendžiant pagal kitų Rytų Lietuvos pilkapyių kontekstą, komplekso interpretacija kaip kolektyvinio kapo yra labiau įtikinama. Be to, abejotinas ir palaidoto asmens priskyrimas 12–20 m. amžiaus grupei. Literatūroje nurodomi skirtingi osteologinės analizės rezultatai: *Juvenis* (Iwanowska, Kazakevičius, 2001, p. 250) arba *Infans I* – *Juvenis* (Iwanowska, 2006, p. 110, 137).

12 pav. Paauglių kapų padėtis sampile pirminio žemės paviršiaus atžvilgiu (proc.)

Fig. 12. The position of graves of adolescents in the mound.

dviem nenustatyto amžiaus ir lyties asmenimis. Šiuo atveju paauglys galbūt buvo vyriausias kape palaidotas asmuo. Dažnesnis laidojimas atskirame kape yra ryškus bruožas, skiriantis šios amžiaus grupės kapus nuo vaikų. Galbūt bendri paauglių ir kitų asmenų kapai išsiskiria ir kitu bruožu. Daugiausia (mažiausiai 4 atvejai iš 6 ar 7) paaugliai laidoti kartu su suaugusiais vyrais.

Paauglių kapai rasti mažesnių matmenų pilkapiuose negu vaikų ar bendri vaikų ir vyresnių asmenų kapai (3 pav.). Šis skirtumas ryškus statistiškai, tačiau konkrečiuose paminkluose pilkapių su vaikų ir paauglių kapais matmenys reikšmingai nesiskiria. Pagal kapų padėtį sampile galima spręsti, kad laidojant paauglį dažniausiai buvo pilamas naujas pilkapis. Tik trečdalis kapų buvo įkasti į ankstesnius sampilus (12 pav.). Šiuo požiūriu paauglių ir vaikų laidosenos skirtumas yra akivaizdus. Paauglių laidojimo apeigos iš esmės yra jau tokios pačios kaip suaugusiųjų ar bent jau joms gerokai artimesnės. Reikia manyti, kad tam tikro amžiaus (tikėtina – 12–15 m.) sulaukęs asmuo jau būdavo pripažįstamas visateisiu visuomenės nariu. Laidojimo apeigomis išreiškiamas statusas buvo aukštesnis nei trijų pirmųjų amžiaus grupių asmenų. Turimų duomenų nepakanka analizuoti paauglių laidoseną atskirais laikotarpiais. Jokių ryškesnių chronologinių laidosenos skirtumų nepastebima.

Turimais duomenimis, sudėtinga aptarti vyriškos ir moteriškos lyties paauglių mirtingumo ir laidosenos skirtumus. Tarp individų, neabejotinai priskirtinų 12–20 m.

4 lentelė. Paauglių kapų įkapės

Tab. 4. The grave goods of graves of adolescents.

Pilkapynas	Pilkapis / kapas	Amžius	Peilis	Yla	Verpstukas	Kaulinės šukos	Siaurrašmenis kirvis	Sagtis	Apyrankė	Žiedas	Įvija	Papuošalų fragmentai	Apkalas	Neaiškūs metalinis dirbinys	Stiklo karolis
Baliuliai	7(10)/1	12,5–17,5	1					1		1				1	
Diktarai	-/59	-13	1												
Galiniai-Užpaliai	2/1	12–20						1				+			2
Gudeliai-Lenkiškės	8(64)/1	17–20						1							
Gudeliai-Lenkiškės	8(64)/2	18–20		1						2					
Kretuonys	44(206)/1	12–15	1			1		1		2	1				
Kriokšlys	?/3	12–14													
Neravai-Grigiškės	17/4	16–20	1	1	3				1			+			
Paduobė-Šaltaliūnė III	14/3?	12–19													
Skersabalai I	1/1	15–20						1		2		+	56		
Stakai	4?/3	15–20							1	1		+			
Vigodka-Dūkštas II	2(26)/1	12–20							1						
Žvirbliai	4/1	16(?)–20					1	1		2					
Žvirbliai	5/II	12–20													

amžiaus grupei, pagal įkapes identifikuotas mažiausiai 1 vyras ir 6 moterys. Šis skaičius yra nepakankamas patikimoms išvadoms daryti. Remiantis kiek kitokia skaičiavimo metodika (skaičiuojant asmenis, kurie pagal nustatytą amžių patenka į kelias amžiaus grupes, tačiau, tikėtina, juos reikėtų priskirti prie paauglių), gaunamas apylygis vyrų ir moterų skaičius (Kurila, spaudoje). Reikia manyti, vyrų ir moterų mirtingumas šioje amžiaus grupėje buvo panašus.

Iš 14 neabejotinai atskirai palaidotų paauglių kapų tik 3 (21,4%) buvo be įkapių. Tačiau kituose įkapių kompleksas yra palyginti negausus (4 lentelė). Kapuose buvo vidutiniškai po 2,64 įkapės. Daugiausia tai – smulkūs metaliniai dirbiniai. Paauglių kapuose rastos vos trys apyrankės, tačiau visiškai nebuvo netgi gana dažnų kitų stambesnių papuošalų: lankinių ar pasaginių segių, antkaklių. Iš visų kapuose buvusių įkapių nė viena nebuvo retos formos ar pagaminta iš brangiųjų metalų. Vienintelis ginklas – kirvis – aptiktas Žvirblių k. Nr. 4/1 (Iwanowska, 2006, p. 82, 158). Tik dviejuose kapuose rasti tipiniai vidutinio turtingumo moters įkapių kompleksai: Kretuonių k. Nr. 44/1 buvo peilis, kaulinės šukos, sagtis, du žiedai ir įvija (Butėnienė, 1980, p. 2), Neravų-Grigiškių k. Nr. 17/4 – peilis, yla, trys verpstukai, apyrankė ir smulkių papuošalų fragmentų (Kuncienė, 1975, p. 9). Kai

kuriuose atskiruose laidojimo paminkluose paauglių kapai yra neturtingi, palyginti su kitais vienalaikiais kapais: Baliuliuose (Kurila, Kliaugaitė, spaudoje), Diktaruose (Urbanavičienė, 1995, p. 170–174). Išskirtinio turtingumo Žvirblių 47/II komplekse IIIJ sankaupoje, kurioje identifikuoti paauglio (?) kaulai, buvo tik peilis ir atnklės fragmentas (Iwanowska, 2006, p. 109–110, 225, 234–235). Atrodo, panašiai nedaug įkapių buvo visų laikotarpių šios amžiaus grupės asmenų kapuose.

Tai, kad paauglių kapai yra akivaizdžiai skurdnesni negu vaikų, yra gana netikėta. Atrodytų, šios amžiaus grupės įkapių kompleksuose turėtų atsispindėti aukštesnis, artimas suaugusiajam statusas. Juolab kad, sprendžiant iš kapų konstrukcijos, laidojant mirusius paauglius rengtos ilgesnės, daugiau darbo ir išteklių reikalaujančios apeigos. Šiuo atveju, ko gero, kaip statuso išraiškos priemonė aktualnesnis buvo ne įkapių skaičius ar turtingumas, o jų simbolinis turinys. Vaiko kape įkapės, kad ir kokios jos būtų, yra ne tiek paties vaiko, kiek jo tėvų ar giminės statuso atspindys, kaip ir pats gyvenime turėtas brangesnis daiktas tegali būti padovanotas ar kitaip perleistas vyresniųjų, bet ne vaiko savarankiškai įsigytas. Vaikams į kapus kartais dėti neabejotinai gyvenime jų nenaudoti dirbiniai: dydžiu suaugusiajam pritaikyti papuošalai, ginklai. Vyresnis asmuo, tampantis visateisiu visuomenės nariu, ima

kapuoti asmeninį turta, kuris paauglystėje, reikia manyti, dar nėra didelis. Mirus tokiam asmeniui, bendruomenė ar šeimos nariai į kapą nededa gausių dovanų. Galbūt tikima, kad jis pomirtiniame pasaulyje jau sugebės pats pasirūpinti savimi. Negausios įkapės gali būti bendruomenės pripažįstamo laidojamo asmens savarankiškumo ir visateisiškumo simbolis. Tačiau šiame amžiuje dar išlieka tam tikra atskirtis nuo suaugusiųjų. Į kapus vis dar labai retai dedama ginklų. Iki brandos (18–22 m.) paaugliai tebėra žemesnės socialinės pakopos negu suaugę vyrai. Jiems dar nepripažįstamas pagrindinis brandaus vyro statuso aspektas – priklausymas bendruomenės karių grupei. Šis socialinis atributas yra ryškiausias jau vyresniame amžiuje – jauno suaugusiojo amžiaus grupėje (Kurila, 2002, p. 130–132).

DISKUSIJA

Apžvelgus vaikų laidoseną išryškėja keturios joje atsispindintos statuso dimensijos: individualus amžius, lytis, paveldėtas statusas ir chronologinė kaita. Didžiausi yra skirtingo amžiaus asmenų laidosenos skirtumai. Vaikui augant, kinta ne tik jo visuomeninė padėtis, atliekami darbai, teisės ar pareigos, bet ir pomirtinis pasaulis, į kurį tikima, jis pakliūs. Ryškūs mažiausiai trys vaiko statuso kaitos momentai. Antraisiais ar trečiaisiais gyvenimo metais, išgyvenęs kūdikystę, vaikas tampa visuomenės dalimi ir, jei miršta, yra laidojamas su kitais jos nariais. Tačiau išlieka tam tikra laidosenos specifika, atspindinti žemesnį statusą (laidojimas kolektyviniuose kapuose su vyresniais asmenimis, kapų įkasimas į ankstesnius pilkapius). Šis lūžis turėtų būti sąlygotas smarkiai padidėjusios vaiko išgyvenimo tikimybės. Jis gali būti susietas su kai kuriais fizinės (žindymo pabaiga, dantų dygimas, vaikščiojimo pradžia) ar socialinės (kalbos pradžia, vardo suteikimas) raidos momentais. Šio amžiaus vaiko mirtis tėvams jau yra didelė netektis tiek ekonominiu, tiek emociniu požiūriu. Tai atsispindi palyginti gausiuose ir turtinguose įkapių kompleksuose. Panašus požiūris į vaikus būdingas ir kitoms visuomenėms. Pavyzdžiui, Ispanijos vestgotų teisyneose buvo numatytos baudos tik už vyresnių kaip vieno metų vaikų nužudymą ar pardavimą į vergiją. Jos tolygiai didėjo iki brandos pabaigos (už berniuko nužudymą numatytos dvigubai didesnės baudos negu už mergaitės) (Bonassie, Guichard, Gerbet, 2001, p. 24). Antrasis svarbus lūžis įvyksta antrojo gyvenimo dešimtmečio pirmojoje pusėje. Biologiškai jis susijęs su lytinės brandos pradžia. Šio amžiaus vaikas statusu priartė-

ja prie suaugusiųjų ir jau yra pripažįstamas savarankišku asmeniu (tokia pati ar panaši kaip suaugusiųjų laidose-na), tačiau dar nėra užsitarnavęs aukštesnės individualios padėties (palyginti skurdžios įkapės). Trečiasis lūžis, užbaigiantis biologinę ir socialinę brandą, vyksta apie dvidešimtuosius gyvenimo metus. Jordano *Getikoje* kelis kartus kaip vyro brandos amžius nurodomi aštuonioliktieji metai. Aprašant būsimąjo ostgotų karaliaus Teodoriko Didžiojo grįžimą iš nelaisvės Konstantinopolyje paminima, kad „[...] jis jau buvo sulaukęs brandos, nes buvo aštuoniolikos metų, ir jo berniuko amžius jau buvo pasi-baigęs“. Būdamas tokio amžiaus, valdovo sūnus jau galėjo vesti karius į mūšį (Jordanes, 2006, p. 57). Karalius Atalarikas, paveldėjęs sostą iš Teodoriko būdamas dešimties, mirė po beveik aštuonerių metų, „[...] artėdamas prie vyro amžiaus...“ (Jordanes, 2006, p. 62).

Tikėtina, kad tam tikrų statuso kaitos momentų, sąlygojamų ar sąlygojančių vaiko visuomeninius vaidmenis, atliekamus darbus, būta ir daugiau. Kaip svarbus socialinio gyvenimo lūžis nurodomas 7 m. amžius (Czarnecka, 1990, p. 129–130). Šio amžiaus vaikas iš motinos globos pereina į bendraamžių būrį, ima mokytis būsimajam gyvenimui būtinų įgūdžių. Tačiau laidosenos kaitos šiame gyvenimo etape neišryškėja. Jei apie septintuosius–aštuntuosius vaiko gyvenimo metus jo socialiniai vaidmenys ir kisdavo, ši kaita veikiausiai nebuvo ritualizuota.

Vaikų socialinių vaidmenų kaitos etapai egzistuoja daugelyje visuomenių. Jie gali būti aiškiai atskirti įvairiais ritualais (Kamp, 2001, p. 4–6; Baxter, 2005, p. 84). Ryškios vaikų laidosenos sąsajos su amžiumi taip pat yra dažnas reiškinys. Kai kurių, netgi geografiškai gana tolimų, tačiau geležies amžiaus Rytų Lietuvai artimos socialinės organizacijos visuomenių laidojimo paminkluose pastebimas ne tik analogiškas statuso etapiškumas, bet ir labai panaši jo išraiška laidojimo tradicijose. Vaikų laidosenos bruožai, bendri su Rytų Lietuvos pilkapiais (kūdikų laidojimas atskirai nuo kitų bendruomenės narių, vaikų laidojimas kolektyviniuose kapuose, mažas ginklų skaičius tarp įkapių), išryškėja Przeworsko kultūros (Czarnecka, 1990, p. 124–135), anglosaksų (Stoodley, 2000, p. 458–461) kapinyuose.

Statuso kaita augant abiejų lyčių asmenų kapuose nevienodai ryški. Mergaičių brandos atspindys laidosenoje nėra toks pastebimas. Į jų kapus nuo pat ankstyvos vaikystės dedamas įkapių kompleksas, panašus į suaugusių moterų. Ko gero, moters atliekami darbai, reikšmė ekonominiame gyvenime su amžiumi nekito taip ryškiai kaip vyrų ir šis kitimas nebuvo taip ritualizuotas. Moters dar-

bai – valgio ruošimas, drabužių, keramikos gamyba ir t. t. – reikalauja įgūdžių, kurių įgyjama pamažu. Mergaitė, besimokydama iš suaugusių moterų, įsiliedavo į jų ūkinę veiklą. Šis procesas buvo ilgas ir be esminių lūžių. Be abejo, tam tikri ritualai, susiję greičiausiai su lytinės brandos pradžia ir pabaiga, bei mergaičių statuso kaita turėjo egzistuoti. Tačiau ji nepastebima laidosenoje, kuri, atrodo, perteikia labiau mirusiojo padėtį visuomenėje, o ne šeimoje. Tai, kad į vaikų kapus dėta daugiau papuošalų, tačiau labai maža ginklų, rodo didelį statuso atotrūkį tarp vaikų ir suaugusių vyrų. Nesulaukusių brandos berniukų įkapių kompleksas yra gana panašus į mergaičių ir moterų. Į berniukų kapus dėta daugiau papuošalų negu į suaugusių vyrų. Kai kurie papuošalai laikytini tipiškais moteriškais. Visuomenėje, ryškiai susiskirsčiusioje į du – vyrišką ir moterišką – polius, abiejų lyčių vaikai statusu buvo arčiau pastarojo. Vyresnis vaikas ar paauglys dar nėra pripažįstamas lygiaverčiu vyresniems kariams. Tikėtina, kad šios normos buvo gana griežtai paisoma. Publijus Kornelijus Tacitas aprašo tokius I a. germanų visuomenėje buvusius papročius: „[...] niekas nedrįsta pagal paprotį nešioti ginklo anksčiau, negu bendruomenė pripažins jį tinkamu tam reikalui. Tada čia pat, susirinkime, kas nors iš vadų, tėvas ar giminaičiai įteikia jaunuoliui skydą ar ietį. Tai – jų toga, tai pirmieji garbingi jaunystės papuošalai. Iki šiol, regėjos, jie buvo šeimos dalis, o nuo šiol – genties.“ (Tacitas, 1972, p. 12). Galbūt panašios jaunuolių iniciacijos egzistavo ir Rytų Lietuvos visuomenėse. Kai kuriems vyrų užsiėmimams – medžioklei ar karybai – vaikas turėjo ruoštis ilgą laiką, tačiau pirmasis sumedžiotas žvėris ar dalyvavimas karo žygyje turėjo būti svarbus lūžis gyvenime. Vyro socialiniai ir ekonominiai vaidmenys yra kitokio pobūdžio negu moterų. Jie lengviau išskaidomi į etapus, kurie ryškesni ir laidosenoje.

Tarp vienodo amžiaus vaikų kapų taip pat pastebima nemaža skirtumų. Jie ryškūs tiek laidojimo apeigose (kūdikių laidojimas arba nelaidojimas kartu su kitais bendruomenės nariais, laidojimas bendruose arba atskiruose kapuose, naujo pilkapio pylimas arba kapo įkasimas į ankstesnį sampilą), tiek įkapių komplekse. Vertikalią visuomenės gradaciją, paveldimas statusas tam tikru mastu atsispindėjo ir vaikų laidosenoje. Skirtingi aukštesnio statuso išraiškos būdai koreliuoja tarpusavyje. Vaikai, kuriuos į pomirtinį pasaulį lydėjo turtingesnės įkapės, buvo palaidoti atskiruose kapuose, jiems pilti nauji pilkapiai. Tikėtina, kad mirę kūdikiai laidoti tik tais atvejais, kai jų

tėvai priklausė aukštesniam visuomenės sluoksniui. Įkapių turtingumo amplitudė vaikų kapuose yra didelė: nuo kapų visai be įkapių iki išskirtinai gausių ir brangių kompleksų. Vaikų laidosenos įvairovė laikoma geriausiu paveldimo statuso įrodymu (Saxe, 1970, p. 8; Peebles, Kus, 1977, p. 431; Sofaer Derevenski, 2000, p. 6). Taigi vaikų laidosena rodytų Rytų Lietuvoje geležies amžiuje buvusį paveldimą socialinę nelygybę.

Chronologinėje perspektyvoje vaikų statuso kaita yra sunkiai pasekama, tačiau kai kurias tendencijas vis dėlto įmanoma įžvelgti. Per visą laikotarpį ryški vaikų laidosenos raida link paprastesnės ir mažiau diferencijuotos. Ankstyvojo etapo griautiniai vaikų kapai įranga nedaug skiriasi nuo suaugusiųjų kapų. Vaikai, išskyrus naujagimius ar kūdikius, dažniausiai laidojami atskirame kape, naujame pilkapyje. Ėmus mirusiuosius deginti, nuo I tūkstantmečio vidurio dauguma vaikų laidojami bendruose kapuose, tačiau dažniausiai dar – naujai supiltame pilkapyje. Vėlyvajame geležies amžiuje vaikų kapai jau dažniausiai įkasami į ankstesnius pilkapius. Panaši dinamika pastebima ir apžvelgus įkapių kompleksus. Griautiniuose ir ankstyvuosiuose (V–VI a.) degintiniuose kūdikių ir vaikų kapuose įkapių kompleksai tiek kiekybiniu, tiek kokybiniu požiūriu yra įvairiausi. Šiam laikotarpiui priklauso visi turtingiausi vaikų kapai. Be to, daugiausia ginklų rasta būtent I tūkstantmečio antrojo ketvirčio – vidurio kapuose. Vidurinio geležies amžiaus antrosios pusės ir vėlyvojo geležies amžiaus vaikų kapų įkapės yra gerokai paprastesnės ir tarsi labiau standartizuotos. Reikia manyti, laidosena atspindi palaipsnių vaikų visuomeninio statuso žemėjimą ir atskirties tarp jų ir suaugusiųjų didėjimą. Ankstyvuojų Rytų Lietuvos pilkapių kultūros etapu savo socialiniais vaidmenimis vaikai buvo artimesni integralios visuomenės dalies statusui negu vėlesniais šimtmečiais. Tiek laidojant, tiek, reikia manyti, gyvenime jiems priskiriami suaugusiųjų socialiniai atributai: lytis ir paveldėtas statusas. Vaikų kapų įvairovė ir kai kurių iš jų turtingumas III/IV–V/VI a. rodo gana ryškiai socialiai stratifikuotą visuomenę. Nuo vidurinio geležies amžiaus antrosios pusės pastebimas laidosenos vienodėjimas ir paprastėjimas rodo kintantį požiūrį į vaikus ir menkstančią jų reikšmę visuomenėje. Šiuo laikotarpiu statusas tapo labiau priklausomas nuo amžiaus. Galbūt tai atspindi ir tam tikrą socialinių santykių sąstingį, mažėjančią visuomenės stratifikaciją ir padėties paveldimumo svarbą.

ĮŠVADOS

Naudojant fragmentiškus ir gana vienpusiškus archeologinius duomenis, sunku tikėtis tiksliai atkurti tokį subtilų praeities žmonių gyvenimo aspektą, koks yra santykis su vaikais. Kai kurie teiginiai yra paremti labai negausia medžiaga ir ateityje gali būti permąstyti. Turima medžiaga atspindi statistines tendencijas, bendro pobūdžio elgesio normas. Tačiau žmogaus veiksmams toli gražu ne visuomet yra sąlygojami praktinių motyvų ir apibrėžiami socialiniais dėsniais. Kiekvienu konkrečiu atveju vienokius ar kitokius veiksmus laidotuvių metu galėjo nulemti šeimos tradicijos, emocijos ir daugybė kitų veiksnių. Tuo reikėtų aiškinti didelę kaip kurių laidosenos aspektų įvairovę.

Vis dėlto kai kurie įvairių bendruomenių požūrių į vaikus bendrumai yra gana akivaizdūs. Vaikas nebuvo laikomas visateisiu visuomenės nariu ir statusu neprilygo suaugusiems. Amžius buvo pagrindinis padėtį visuo-

menėje ir socialinius vaidmenis lemiantis veiksnys. Individuali žmogaus raida nuo pat kūdikystės buvo ilgas socialinės integracijos kelias. Vienas su amžiumi kintančių socialinių atributų buvo lytis. Diferenciacija pagal ją vaikystėje nebuvo ryški. Vaikai sudarė tarsi belytę visuomenės grupę, savotišką „trečiąją lytį“ (socialine prasme), kuri daugeliu požūrių buvo artimesnė moteriškajai negu vyriškajai. Skirtingose nesuaugusiųjų amžiaus grupėse vienos iš lyčių atribucija greičiausiai nebuvo vienoda. Tačiau laidojimo paminkluose šis etapiškumas sunkiai įžvelgiamas.

Vaikų laidosenoje išryškėja vertikalioji visuomenės gradacija ir jos chronologinė kaita. Nuo I tūkstantmečio vidurio pastebima visuomenės raida link mažiau socialiai stratifikuotos, kurioje didesnę reikšmę įgauna individualus amžius, o ne paveldėtas statusas. Be abejo, šiam teiginiui pagrįsti dar būtinos kruopščios kitų socialinių grupių laidosenos studijos.

Šaltiniai ir literatūra

- Acşádi G., Nemeskéri J., 1970. History of human life span and mortality. Budapest.
- Alesan A., Malgosa A., Simó C., 1999. Looking into the demography of an Iron Age population in the Western Mediterranean. I. Mortality. In: *American journal of physical anthropology*, vol. 110, iss. 3, p. 285–301.
- Balčiūnas J., 1998. Rokėnų kapinyno (Ignalinos r.) 1998 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. Lietuvos istorijos instituto archyvas, Nr. 3118.
- Barrett J. C., 1996. The living, the dead and the ancestors: Neolithic and Early Bronze Age mortuary practices. In: *Contemporary archaeology in theory: A reader* (sud. R. W. Preucel, I. Hodder). Oxford, p. 394–412.
- Baubonis Z., Kliaugaitė V., 2002. Ažušilės pilkapynas. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais*. Vilnius, p. 82–84.
- Baxter J. E., 2005. The archaeology of childhood: Children, gender, and material culture. Walnut Creek.
- Binford L. R., 1971. Mortuary practices: Their study and their potential. In: *Approaches to the social dimensions of mortuary practices* (sud. J. A. Brown). *Memoirs of the Society for American Archaeology*, no 25, p. 6–29.
- Bonnassie P., Guichard P., Gerbet M. C., 2001. Las Españas medievales. Barcelona.
- Brothwell D. R., 1981. Digging up bones: The excavation, treatment and study of human skeletal remains. Ithaca, New York.
- Brown J. A., 1981. The search of rank in prehistoric burials. In: *The archaeology of death (New directions in archaeology)* (sud. R. Chapman, I. Kinnes, K. Randsborg). Cambridge, p. 25–37.
- Brown K. A., 2001. Identifying the sex of human remains by ancient DNA analysis. In: *Ancient biomolecules*, vol. 3, iss. 3, p. 215–225.
- Butėnas E., 1998. Maisiejūnų pilkapyno tyrinėjimai. In: *Lietuvos archeologija*. Vilnius, t. 15, p. 163–184.
- Butėnienė E., 1976. Kretuonių pilkapyno, Švenčionių raj. 1976 m. tyrinėjimų dienoraštis. Lietuvos istorijos instituto archyvas, Nr. 588.
- Butėnienė E., 1979. Kretuonių pilkapyno, Švenčionių raj. 1979 m. tyrinėjimų dienoraštis. Lietuvos istorijos instituto archyvas, Nr. 1180.
- Butėnienė E., 1981. Palūšės, Ignalinos raj., pilkapių tyrinėjimo ataskaita. 1981 m. birželio mėn. 23 d. – liepos mėn. 31 d. Lietuvos istorijos instituto archyvas, Nr. 1009.
- Butėnienė E., Tautavičienė B., 1980. Kretuonių pilkapyno, Švenčionių raj. 1980 m. tyrinėjimų dienoraštis. Lietuvos istorijos instituto archyvas, Nr. 804.
- Czarnecka K., 1990. Age-related changes of social status: An attempt at reconstruction based on the Przeworsk culture cemeteries with anthropological determinations. In: *Archaeologia Polona*. Wrocław, Warszawa, vol. XXVIII, p. 123–148.
- Česnyš G., 1993. Plinkaigalio gyventojų paleodemografija, antropologija ir populiacinė genetika. In: *Lietuvos archeologija*. Vilnius, t. 10, p. 182–196.
- Gilbert B. M., McKern T. W., 1973. A method for aging the female Os Pubis. In: *American journal of physical anthropology*, vol. 38, iss. 1, p. 31–38.
- Hodder I., 1982. Symbols in action: Ethnoarchaeological studies of material culture. Cambridge.
- Holck P., 1997. Cremated bones: A medical-anthropological study of an archaeological material on cremation burials. Oslo.
- Huck P., 1993. Infant mortality and the standard of living during the British industrial revolution. In: *The journal of economic history*, vol. 53, no 2, p. 399–401.

- Iwanowska G., 2006. Cmentarzysko kurhanowe w Żwirbliach pod Wilnem. Wprowadzenie w problematykę. Katalog. Warszawa.
- Iwanowska G., Kazakevičius V., 2001. Kurhan 47 z mieczem z cmentarzyska w Żwirbliach (Žvirbliai). In: *Lietuvos archeologija*. Vilnius, t. 21, p. 241–266.
- Jankauskas R., 2001. Lietuvos gyventojų antropologija: nuo seniausių laikų iki XIII a. In: *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Istorija*. Vilnius, Nr. XLIX/L, p. 38–45.
- Jones R. E., 1976. Infant mortality in rural North Shropshire, 1561–1810. In: *Population studies*, vol. 30, no 2, p. 305–317.
- Jordanes, 2006. The origin and deeds of the Goths. West Stockbridge.
- Kamp K. A., 2001. Where have all the children gone?: The archaeology of childhood. In: *Journal of archaeological method and theory*, vol. 8, no 1, p. 1–34.
- Katz D., Suchey J. M., 1986. Age determination of the male Os Pubis. *American journal of physical anthropology*, vol. 69, iss. 4, p. 427–435.
- Kliaugaitė V., 2002. Laukstenių pilkapynas. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2000 metais*. Vilnius, p. 68.
- Kliaugaitė V., 2006. Liūlinės pilkapynas III. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais*. Vilnius, p. 89–91.
- Kuncienė O., 1974. Naravai, Trakų raj., 1974 m. liepos 8 – rugpjūčio 15 d. Pilkapių tyrinėjimų dienoraštis. Lietuvos istorijos instituto archyvas, Nr. 523.
- Kuncienė O., 1975. Naravų, Trakų raj., 1975 m. liepos 4 d. – rugpjūčio 5 d. pilkapių tyrinėjimų dienoraštis. Lietuvos istorijos instituto archyvas, Nr. 523.
- Kuncienė O., 1976. Naravai, Trakų raj., 1976 m. birželio 24 – rugpjūčio 5 d. Pilkapių tyrinėjimų dienoraštis. Lietuvos istorijos instituto archyvas, Nr. 523.
- Kurila L., 2002. Socialinių santykių atspindžiai Rytų Lietuvos pilkapių degintinių kapų medžiagoje. In: *Archeologia Litwana*. Vilnius, t. 3, p. 122–136.
- Kurila L., spaudoje. Geležies amžiaus rytų Lietuvos gyventojų demografija. In: *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Istorija*.
- Kurila L., Kliaugaitė V., spaudoje. Baliulių pilkapiai (Švenčionių r.). In: *Lietuvos archeologija*.
- Lynn H. G., Walker P. L., Russell G. S., 2001. An integrative approach to mortuary analysis: Social and symbolic dimensions of Chumash burial practices. In: *American antiquity*, vol. 66, no 2, p. 185–212.
- Loe L., Robson-Brown K., 2005. Summary report on the human skeletons (In: N. Holbrook, A. Thomas. An Early-medieval monastic cemetery at Llandough, Glamorgan: Excavations in 1994). In: *Medieval archaeology*, vol. 49, no 1, p. 42–52.
- Luchtanas A., 2000. Varliškių pilkapyne tyrinėjimai. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*. Vilnius, p. 189–194.
- Lucy S. J., 1997. Housewives, warriors and slaves? Sex and gender in Anglo-Saxon burials. In: *Invisible people and processes: Writing gender and childhood into European archaeology* (sud. J. Moore, E. Scott). London, New York, p. 150–168.
- Mays S., 1993. Infanticide in Roman Britain. In: *Antiquity*, vol. 67, no 257, p. 883–888.
- Mays S., 1998. The archaeology of human bones. London, New York.
- Mays S., 2002. The relationship between molar wear and age in an early 19th century AD archaeological human skeletal series of documented age at death. In: *Journal of archaeological science*, vol. 29, iss. 8, p. 861–871.
- Meindl R. S., Lovejoy C. O., 1985. Ectocranial suture closure: A revised method for the determination of skeletal age at death based on the lateral-anterior sutures. In: *American journal of physical anthropology*, vol. 68, iss. 1, p. 57–66.
- Michelbertas M., 2001. Ataskaita už 2000 metų archeologinius tyrinėjimus Kničiškių – Jakšiškio pilkapyne, Anykščių raj. Lietuvos istorijos instituto archyvas, Nr. 3648.
- Morris I., 1991. The archaeology of ancestors: The Saxe / Goldstein hypothesis revisited. In: *Cambridge archaeological journal*, vol. 1, iss. 2, p. 147–169.
- Nordborg M., 1992. Female infanticide and human sex ratio evolution. In: *Journal of theoretical biology*, vol. 158, iss. 2, p. 195–198.
- Norman M. J., 2003. Death and burial of Roman children: The case of the Yasmina cemetery at Carthage – Part II, The archaeological evidence. In: *Mortality*, vol. 8, no 1, p. 36–47.
- O'Rourke D. H., Hayes M. G., Carlyle S. W., 2000. Ancient DNA studies in physical anthropology. In: *Annual review of anthropology*, vol. 29, p. 217–242.
- O'Shea J. M., 1995. Mortuary custom in the Bronze Age of Southeastern Hungary: Diachronic and synchronic perspectives. In: *Regional approaches to mortuary analysis* (sud. L. A. Beck). New York, London, p. 125–145.
- Parker Pearson M., 1993. The powerful dead: Archaeological relationships between the living and the dead. In: *Cambridge archaeological journal*, vol. 3, iss. 2, p. 203–229.
- Peebles C. S., Kus S. M., 1977. Some archaeological correlates of ranked societies. In: *American antiquity*, vol. 42, no 3, p. 421–448.
- Phenice T. W., 1969. A newly developed visual method of sexing the Os Pubis. In: *American journal of physical anthropology*, vol. 30, iss. 2, p. 297–301.
- Piontek J., 1985. Biologia populacji pradziejowych: Zarys metodyczny. Poznań.
- Rösing F. W., Kvaal S. I., 1998. Dental age in adults – A review of estimation methods. In: *Dental anthropology: Fundamentals, limits, and prospects* (sud. K. W. Alt, F. W. Rösing, M. Teschler-Nicola). Wien, New York, p. 442–468.
- Rothschild N. A., 1979. Mortuary behavior and social organization at Indian Knoll and Dickson mounds. In: *American antiquity*, vol. 44, iss. 4, p. 658–675.
- Russeva V., 2001. Trends of human life span evolution in populations who lived around Cabyle. In: *Papers on anthropology*, vol. 10, p. 249–259.
- Saxe A. A., 1970. Social dimensions of mortuary practices (daktaro disertacija). Michigan.
- Scott E., 2001. Killing the female? Archaeological narratives of infanticide. In: *Gender and the archaeology of death* (sud. B. Arnold, N. L. Wicker). Walnut Creek, p. 1–21.

- Semėnas V., 1997. 1996 metų tyrinėjimų Pavajuonio – Rėkučių pilkapyne ataskaita. Lietuvos istorijos instituto archyvas, Nr. 3019.
- Semėnas V., 1998. Papiškių pilkapyne tyrinėjimai 1997 metais. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, p. 152–154.
- Shennan S. E., 1975. The social organization at Branč. In: *Antiquity*, vol. 49, no 196, p. 279–288.
- Smith P., Kahila G., 1992. Identification of infanticide in archaeological sites: A case study from the Late Roman – Early Byzantine periods at Ashkelton, Israel. In: *Journal of archaeological science*, vol. 19, iss. 6, p. 667–675.
- Snodgrass J. J., 2004. Sex differences and aging of the vertebral column. In: *Journal of forensic sciences*, vol. 49, no 3, p. 458–463.
- Sofaer Derevenski J., 2000. Material culture shock: Confronting expectations in the material culture of children. In: *Children and material culture* (sud. J. Sofaer Derevenski). London, p. 3–16.
- Steponaitis V., 2000. Paduobės-Šaltaliūnės III grupės pilkapių tyrinėjimai 1999 m. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*. Vilnius, p. 205–206.
- Steponaitis V., 2005. Paduobės-Šaltaliūnės III grupės pilkapyne. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*. Vilnius, p. 77–78.
- Stoodley N., 2000. From the cradle to the grave: Age organization and the early Anglo-Saxon burial rite. In: *World archaeology*, vol. 31, no 3, p. 456–472.
- Storey R., 1985. An estimate of mortality in Pre-Columbian urban population. In: *American anthropologist*, vol. 87, no 3, p. 519–535.
- Šatavičius E., 2004. Sudotos archeologinio paminklų komplekso archeologiniai tyrimai 2004 metais. Ataskaita. Lietuvos istorijos instituto archyvas, Nr. 4411.
- Švelniūtė R., 2005. Socialinio gyvenimo atspindžiai V–VI a. Plinkaigalio kapinyne. In: *Lietuvos archeologija*. Vilnius, t. 27, p. 9–22.
- Tacitas P. K., 1972. Rinktiniai raštai. Vilnius.
- Tainter J. A., 1978. Mortuary practices and the study of prehistoric social systems. In: *Advances in archaeological method and theory* (sud. M. B. Schiffer). New York, vol. 1, p. 105–141.
- Tautavičius A., 1953. 1953 m. liepos mėn. 1–31 d.d. LTSR MA Istorijos ir Teisės instituto archeologinės ekspedicijos vestų pilkapių kasinėjimų Kapitoniškėse, Rumšiškii ap., Kaišiadorių rajone, dienoraštis. Lietuvos istorijos instituto archyvas, Nr. 27.
- Ubelaker D. H., 1989. Human skeletal remains: Excavation, analysis, interpretation. Washington.
- Urbanavičienė S., 1995. Diktarių kapinynas. In: *Lietuvos archeologija*. Vilnius, t. 11, p. 169–206.
- Vaitkevičius V., 2004. Pakalnių pilkapiai. In: *Lietuvos archeologija*. Vilnius, t. 26, p. 47–72.
- Vaitkunskienė L., 1995. Pagrybio kapinynas. *Lietuvos archeologija*. Vilnius, t. 13.
- Vėlius G., 2000. Popų-Vingelių pilkapyne. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*. Vilnius, p. 235–241.
- Walker P. L., 1994. Documentation of sex differences and age changes in adults. In: *Standards for data collection from human skeletal remains* (sud. J. Buikstra, D. H. Ubelaker). *Arkansas archaeological survey research series*. Fayetteville, no 44, p. 15–38.
- Weglian E., 2001. Grave goods do not a gender make: A case study from Singen am Hohentwiel, Germany. In: *Gender and the archaeology of death* (sud. B. Arnold, N. L. Wicker). Walnut Creek, p. 137–155.
- Weiss K. M., 1973. Demographic models for anthropology. *Memoirs of the Society for American archaeology*, no 27.
- Wicker N. L., 1998. Selective female infanticide as partial explanation for the dearth of women in Viking Age Scandinavia. In: *Violence and society in the Early Medieval West* (sud. G. Halsall). Woodbridge, p. 205–221.
- Каширский В. А., 1907. О раскопках В. А. Каширского въ Свенянскомъ уезде, Виленской губ. Rusijos materialinės kultūros istorijos instituto Sankt Peterburgo archyvas, Nr. 1907/53.

THE STATUS OF CHILDREN IN THE IRON AGE EAST LITHUANIA

Laurynas Kurila

Summary

The social roles and status of children as well as the views of childhood have been very diverse in past societies. They depend on the society's mentality, its cultural and economic basis, demographic situation. For the archaeologist, children are of great importance not only as specific social strata, but also as an indicator of social organization. The knowledge of children in the past, though, is still scarce despite of the large volume of investigations. This paper reviews the position of children in the Iron Age Lithuanian tribe. The research is based on mortuary data.

The study is built on the results of an osteological analysis of 393 burials (64 inhumations and 329 cremations)

from 65 barrow cemeteries. The remains of at least 482 individuals were identified in the burials. The age at death of 475 individuals was determined more or less accurately. The individual remains were divided into 6 age groups, the first four of which fall into the subadult category. The presumable number of individuals was statistically evaluated for each group.

The number of newborns and infants under 1 year buried in barrows is surprisingly low (1.9%). The death rate of infants in pre-industrial societies was no less than 20–25%. A small number of infant graves most probably indicates their low status. They could have been buried differently

than adults, in different locations, in separate cemeteries or parts of them, or not buried at all. The emotional bonds with infants were probably not as strong as in the modern world. They did not provide the family any economic benefit but were more of a burden until a certain age.

In the graves from the early period (4–6th c.) the infants were buried together with adults, mostly women. It is likely that newborns were buried only in the instances of simultaneous death with the mother after childbirth. The graves were fairly richly equipped and contained artefacts manufactured from rare materials (silver, glass, amber). This should reflect the higher status. The cremation infant burials of the 8–11/12th c. were dug into previously created barrows. Only a few grave goods or their remains were found in them. No reasonable answer can be given to the question why in precisely these instances the infants were buried in barrows.

A far greater number of children were buried in barrows (the presumable numbers are 8.2% for the 1–5 age group and 12.0% for the 5–12 age group). Similar child mortality has also occurred in other past populations. Children with better immunity used to survive the infancy. At this age they probably received better care. Certain dangers characteristic to infancy (specific illnesses, infanticide) no longer threatened them.

From the second or third year of life children were apparently all buried in community cemeteries. This signifies the recognition of the child as a member of the society. The funeral rites of children differ from those of adults and were less time and labour consuming, though. 50.5% of the children were interred in collective graves with older individuals. Perhaps the remains of children were not always immediately buried after cremation. Collective burial was mostly practiced in the 5–7th c. During the 3–7th c. a new barrow was created in burying a child in the majority of the cases while during the 8–11/12th c. most of the children's graves were dug into earlier mounds.

Out of 46 graves of children alone the determination of the gender by the grave goods was possible in 29 cases. The burials of 7 male and 22 female children were identified. The biggest inadequacy appears in the 8–11/12th c. cemeteries. It can be argued that in burying a boy usually no effort was made to stress his male gender.

Fairly abundant and diverse grave goods were placed into children's graves. Some of them were of a rare form, imported, manufactured of gold and silver. The richest children's burials belong to the 2nd quarter – middle of the 1st millennium. The most expensive artefacts in children's burials are the female grave goods, while weapons are scarce. The grave goods in collective burials are less diverse and expensive, although far more weapons (dedicated probably to the adults) were placed into them.

Far fewer (5.5%) remains of adolescents of the age of 12–20 have been identified. The mortality in this age group was low in many past populations. The status of adolescents expressed through the funeral rites was higher than that of

younger individuals. The funeral rites for them were essentially the same as those for adults. Only 27.3 or 31.8% of them were buried in collective burials, and only 33.0% of burials had been dug into earlier barrows. An individual who had reached the age of 12–15 was most likely already recognised as a full member of the society.

The assemblages of the grave goods consist mainly of small metal artefacts. None of them was of a rare form or made of precious metals. In burying an adolescent, as a means of expressing status, the symbolic content of the grave goods was probably the key factor. The community did not place many gifts in the grave of an adolescent believing that he or she is already able to take care of himself or herself in the afterlife. However, until the age of maturity (18–22) adolescents are still at a lower social level than adult males, which is expressed through small number of weapons in the graves.

A review of children's funeral rites reveals four dimensions of status: individual age, gender, inherited status, and chronological change. At least three thresholds of a change in a child's status are distinct as he grows: after surviving the infancy (becoming a part of society), at the beginning of sexual maturity (becoming an independent social persona, but still having no higher individual position), and full biological and social maturity. Analogous stages of status as well as expression of them in funeral rites are observed in other past societies.

The change in status is not uniformly articulate in the burials of both genders. The reflection of the maturity of girls is not so noticeable in funeral rites. Their graves were furnished in the same manner as those of adult females. Sharp distance in status is evident between boys and adult males, though. A boy was not recognised as equal to the adult males. Both sexes of children comprised an almost genderless group of society, a sort of 'third gender', which in many respects was closer to the female than the male gender.

Many differences are also noticeable among the burials of children of the same age. The vertical gradation of society and inherited status are reflected to a certain extent in children's funeral rites. The different means of expressing higher status intercorrelate.

From a chronological perspective the change in the status of children is possible to envisage. During the entire period the development of funeral rites towards being plainer and less differentiated is noticeable. The children's burials from the early stage (3/4–5/6th c.) do not significantly differ in their construction and furnishings from the adult burials. The sets of grave goods in 5–6th c. burials are the most diverse in respect to both quantity and quality. The burial constructions and grave goods of the 7/8–11/12th c. are considerably plainer and in a way more standardised. During this period, status became more dependent on age. This perhaps reflects certain stagnation in social relations, which decreased the society's stratification and the importance of the inheritance of position.